

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PROGRAMOVÁ PROMĚNA

(změna vztahu KSČ ke státu v polovině třicátých let)

Vypracoval: Jakub Rychtar, III. ročník politologie – mezinárodní vztahy

Akademický rok: 2005/2006

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Fidler

PROHLÁŠENÍ: Tuto bakalářskou práci jsem psal sám, bez cizí pomoci. Čerpal jsem pouze z literatury a pramenů, jež jsou uvedeny níže.

Jaroslav Ryšánek

OBSAH

ÚVOD	4
1. KAPITOLA	
KOMUNISTICKÁ STRANA V POLITICKÉM SYSTÉMU	
MEZIVÁLEČNÉHO ČESKOSLOVENSKA	6
1.1. EXTRÉMISTICKÁ STRANA A POLITICKÝ SYSTÉM 1. REPUBLIKY	6
1.1.1. LEVICOVÝ EXTREMISMUS V 1. REPUBLICI A ROLE KSČ	6
1.1.2. POSTAVENÍ KSČ V ČESKOSLOVENSKÉM POLITICKÉM SYSTÉMU	7
1.2. KSČ A ZAHRANIČNÍ CENTRÁLA, PROGRAMOVÝ VÝVOJ	12
1.2.1. KSČ JAKO SOUČÁST KOMINTERNY	12
1.2.2. PROGRAMOVÝ VÝVOJ	17
2. KAPITOLA	
ZAHRANIČNÍ PRVKY PROGRAMOVÉ ZMĚNY	25
2.1. MEZINÁRODNÍ SITUACE VE 30. LETECH, VOJENSKÉ KONFLIKTY,	
MILITARIZACE, EXPANZIVNÍ POTENCIÁL V EVROPĚ	25
2.2. PROGRAMOVÁ PROMĚNA ZAHRANIČNÍ CENTRÁLY	30
3. KAPITOLA	
DOMÁCÍ PRVKY PROGRAMOVÉ ZMĚNY	37
3.1. EKONOMICKÉ PROBLÉMY	37
3.2. NACIONALIZACE SPOLEČNOSTI	39
3.3. POSTAVENÍ KSČ V POLITICKÉM SYSTÉMU ČSR	
POLOVINY 30. LET	42
ZÁVĚR	51
ABSTRACT	54
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	55
PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	58

ÚVOD

V této své práci bych se rád věnoval události v dějinách Komunistické strany i meziválečného Československa (ČSR), která je, dle mého soudu, zcela neprávem opomíjena. Zůstává smutným faktem, že téma a problematika s ním spojená, není za poslední desetiletí příliš podrobně zpracována a tím pádem ani rozebrána. A jestli ano, pak rozhodně ne tak, jak by si věc zasloužila. Domnívám se však, že i tak lze k tématu získat dostatek informací.

Neboli, budu se zabývat zásadní programovou změnou, změnou v přístupu komunistické strany právě směrem k meziválečné ČSR, ke státnímu uspořádání, institucím a ideám, jež byly s tímto státním útvarem spjaty a jež ČSR reprezentovala.

Změna je to důležitá hned z několika důvodů. KSČ nejen že se přestala radikálně vymezovat proti všemu, co bylo výše vyjmenováno, ale současně se stala důležitým hráčem na politické scéně. Ze strany jednoznačně antisystémové a protistátní, stalo se uskupení, které bylo ochotno za určitých podmínek podpořit stávající uspořádání. Je to zajisté jeden z nejvýznamnějších zvrátů v programu politické strany na našem území.

Tento programový obrat je však pro mne důležitý i z politologického hlediska, neboť tyto změny byly důležité i ve vztahu k budoucnosti strany, potažmo k dalšímu směřování celé Československé republiky, a to zvláště v letech po 2. světové válce.

Ze samotné podstaty komunistického hnutí v meziválečném období vyplývá, že onen zvrát měl svou inspiraci především v zahraničí, konkrétně na úrovni moskevské centrály Komunistické internacionály (Kominterny). Ve své práci bych však nerad nechal bez povšimnutí skutečnost, že českoslovenští komunisté měli prakticky až do konce 20. let problémy s dodržováním programu Kominterny a do programu KSČ se mnohdy promítal také momentální vnitropolitický vývoj uvnitř ČSR. I v programovém zvratu z roku 1935 můžeme nalézt odchylky od požadavků stanovených Kominternou.

Kominternu tedy nebyla tím jediným, kdo ovlivňoval směřování československých komunistů. Jaké byly další faktory? Jaký byl politický vývoj KSČ před rokem 1935 a jakým způsobem se změnil charakter strany po tomto datu? Jak se vyvíjely vztahy mezi KSČ a Kominternou, potažmo Sovětským svazem? Jak KSČ reagovala na prudce se měnící

mezinárodně – politickou realitu meziválečné Evropy? Jaký byl poměr KSČ k demokracii a k demokratickému uspořádání ČSR? Měnila se postupem let vůbec míra antisystémovosti strany? Nejen tyto otázky bych ve své práci rád podrobil politologickému rozboru. Pro ten jsem zvolil jednak analýzu a jednak komparaci. Obě metody by měly dopomoci ke kvalitnímu zodpovězení položených otázek.

V rámci heuristiky je dále výhodou, že všechny primární dokumenty byly před rokem 1990 publikovány. Jejich studium bylo pro psaní práce velmi důležité. Větší míru obezřetnosti jsem ale musel pochopitelně věnovat monografiím a nejruznějším přehledům vydaným po roce 1948, kde je minulost strany značně zkreslena. Tím pádem lze poznamenat, že jindy nutný archivní výzkum nebyl v případě mé práce nutný. Jak jsem již naznačil, při tvorbě práce šlo spíše o interpretaci dostatečně publikované materie, a to podle standardních zásad našeho oboru.

1. KAPITOLA

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA V POLITICKÉM SYSTÉMU MEZIVÁLEČNÉHO ČESKOSLOVENSKA

1.1. Extremistická strana a politický systém první republiky

1.1.1. Levicový extremismus v první Československé republice a role KSČ

Hned zkraje této části mé práce bylo by snad vhodné osvětlit sousloví extremistická strana jako odborný pojem. Samotný termín zde však nebude používán jen jako jakýsi (chabý) pokus o žonglování se slovy, ale jako pravé pojmenování toho, co samotná Komunistická strana Československa (KSČ) představovala v meziválečném politickém (stranickém) systému první Československé republiky. Tedy - do jaké role se hned od svého vzniku dobrovolně posouvala, resp. do jaké role byla obsazována centrálou moskevské Komunistické (Třetí) internacionály. Ta o dění v řadách KSČ rozhodovala měrou více než vrchovatou, o čemž se budeme na dalších řádcích moci přesvědčit.¹

Použijeme-li ve spojitosti s meziválečnou ČSR pojmu politický extrém, lze si pod tímto názvem představit: „(...) *názorové uskupení, organizaci, hnutí (zvláště masové) a polické strany, jež odmítaly systém československé parlamentní demokracie, měly v úmyslu ji odstranit, k tomu vypracovávaly plány, zvažovaly strukturu politických, finančních, personálních a vůbec lidských opor, spojeneckých vazeb a podobně, disponovaly příslušnými nástroji (nebo je budovaly či zamýšlely budovat) a prostředky (od propagandistických přes organizační až po zbraňové) a připravovaly zásadní změnu, kterou zpravidla označovaly jako revoluci (...).*“² Jak vidno, nemělo v tomto případě jít o strany (hnutí, uskupení), které by stály v pouhé opozici

¹ Faktem je, že kroky Moskvy, resp. Kominterny vůči jednotlivým komunistickým stranám byly motivovány spíše než nějakými ideály („komunisté jako nástroj světové revoluce“) zcela konkrétní taktikou, podle níž měly být tyto strany prostředkem diverze proti kapitalistickému imperialismu a destabilizaci kapitalistického „obklíčení“ Sovětského svazu (SSSR). Více viz Křen, Jan: *Dvě století střední Evropy*, Praha, Argo 2005, s. 385.

² Kárník, Zdeněk: *Pravé a levé extrémy v Českých zemích a v Československu především meziválečné doby, zvláště pak fašismus a komunismus, v: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, Svazek III., Praha, Dokořán a Ústav pro soudobé dějiny 2004, s. 30.

k vládnoucím strukturám režimu (opozice je zásadní a nepostradatelnou složkou fungování demokratické společnosti). Cílem skupiny lidí, kteří mají možnost praktikovat politický extremismus v rámci demokratického stranického systému, je nastolit takový politický systém, jenž by měl být zcela protikladný režimu, ve kterém se strana doposud pohybovala či pohybuje - v našem případě se pochopitelně jedná o víceméně standardní parlamentní demokracii první republiky. Ba co víc, tento nový režim by měl zcela negovat systém předchozí. A můžeme připojit signifikantní názor, kterého se drželi komunističtí politici v Československu zvláště po únoru 1948: to, že stávající režim (tedy „buržoazně-demokratická republika“) umožnil zmíněné straně (tedy KSČ) převrat, je jasným důkazem slabosti tohoto režimu, kterážto přímo opravňuje tyto extremisty k onomu revolučnímu jednání.

Levý politický extrém, o který mi v této podkapitole především jde, představovala v rámci stranického systému první Československé republiky právě KSČ.³ O extremismu tehdejší KSČ⁴, jakožto reprezentantky krajní levice, není pochyb, srovnáme-li tehdejší jednání představitelů KSČ s výše přednesenými body.⁵

1.1.2. Postavení KSČ v československém politickém systému

KSČ vznikla v roce 1921 (oficiálně 15. května toho roku) po rozkolu v Československé sociálně demokratické straně dělnické (ČSDSD) a po sloučení jejího levicově radikálního křídla (v čele s Bohumírem Šmeralem, dříve významnou postavou českého [československého] sociálně-demokratického hnutí)⁶ s extrémně levicovými skupinami vzešlými z řad Německé sociálně demokratické strany v Československu, sociální demokracie na Slovensku, anarchistického Svazu komunistických skupin a některých dalších radikálně levicových skupin.

³ Správný a celý název strany zněl v době jejího založení takto: *Komunistická strana Československa – československá sekce Komunistické internacionály*.

⁴ Lépe řečeno, v případě KSČ šlo o jedinou krajně levicovou stranu, která se domohla většího vlivu v politickém systému meziválečného Československa. Před 1. světovou válkou, během války i po ní, v politickém systému první Československé republiky existovala i další politická uskupení, jež prezentovala a představovala výrazně levicové či přímo bolševické názory.

⁵ Avšak navzdory ostře hláсанé antidemokratičnosti a protistátnosti zůstala vždy KSČ legální stranou.

⁶ „Nebezpečný“ sociálně-demokratický původ strany, stejně jako osoba prvního předsedy KSČ Šmerala, jenž z této strany vzešel, to vše hrálo roli později, konkrétně již ve 20. a 30. letech, kdy docházelo k soustavné bolševizaci strany a s tím spojenými secesemi, procesy. Šmeral měl problémy s uplatňováním linií Kominterny *de facto* již od samého počátku existence KSČ, stejně tak jako i jiní členové strany. Rovněž tyto spory československých komunistů s ústředím Kominterny v Moskvě, jejich geneze a následná řešení budou důležitou součástí práce, neboť se úzce týkají daného tématu.

Rozštěpení jedné ze silných politických stran⁷ a následný vznik nové strany na území meziválečného Československa nebylo ojedinělé. Vínou volebního systému poměrného zastoupení a neexistence procentní volební klauzule byla československá stranická scéna rozdrobena na přehršel politických subjektů.⁸ Pro představu: počet poslaneckých klubů osciloval v časech první republiky mezi 16 až 17! To vše – tedy extrémní multipartismus, roztříštěnost stranického spektra a z toho plynoucí relativní slabost vlád - pak dávalo prostor právě antisystémovým politickým subjektům, mezi něž se KSČ řadila, a to po celou dobu trvání první republiky.⁹

KSČ byla rovněž jediná vpravdě „celočeskoslovenská“ strana. Dokázala tedy překročit nacionální přehradu a ustavila se jako strana internacionální. Jinak řečeno, integrovala do svých řad příslušníky všech národností a národnostních menšin žijících na území tehdejšího Československa. I zde tedy KSČ důkladně plnila zadání z moskevského centra. Jednotlivé „národní“ komunistické strany se dle samotné Kominterny měly původně postupem času rozplynout ve straně jediné, která by byla dirigována z Moskvy. Tak zněl cíl Kominterny. Vplynutí jednotlivých „národních“ komunistických stran či komunistických stran jednotlivých národních menšin v Československu – tehdy mnohonárodním státním celku - do jedné, československé, tedy odpovídalo plánům Moskvy. Ostatně to, že se podařilo sjednotit jednotlivé komunistické strany na území nově vzniklého Československa, bylo rovněž zásluhou tlaku Kominterny.¹⁰ Není bez zajímavosti, že i kvůli rozporům mezi jednotlivými komunistickými frakcemi na území ČSR vznikla KSČ jako poslední KS ve střední Evropě.¹¹

Nejednoznačný a postupem času i měnící se poměr KSČ ke státu, resp. její ukotvení v československém (českém) stranickém systému ve 20. a 30. letech souvisel mimo jiné i s tímto faktem. Neboli jak píše francouzský politolog a historik Jacques Rupnik: *„byl mezi českými komunisty a komunisty z národních menšin patrný i rozdíl ve stupni začlenění do československého politického systému, velmi centralizovaného do Prahy. Výsledkem bylo, že po*

⁷ Secese radikálně levicového křídla sociální demokracie tuto vpravdě tradiční stranu nenávratně oslabila a ČSDSD již po roce 1921 nedosáhla takových úspěchů ve volbách jako před tímto datem.

⁸ Slova tehdejšího předsedy Kominterny G. Zinověva dokazují, že i KI věděla jak tuto rozdrobenost nejen v ČSR využít: *„Právě proto, že jest doba štěpení a ježto jsme se stali mocí, můžeme pracovati (...), abychom rychleji převedli široké vrstvy na stranu komunismu“*. Viz Cabada, Ladislav: *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900 - 1939*. Praha, ISE 2000, s. 84.

⁹ Cabada, Ladislav, Šanc David: *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005, s. 30.

¹⁰ Tzv. slučovací sjezd KSČ se konal ve dnech 30. října – 2. listopadu roku 1921

¹¹ Malíř, Jiří, Marek, Pavel a kol.: *Politické strany – Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, I. díl: období 1861 – 1938*. Brno, Doplněk 2005, s. 711.

celé meziválečné období se KSC vyznačovala vlivem zahraničního revolučního činitele, Kominterny, a nejednoznačným postojem vůči československému státu.¹² Tato důležitá premisa bude, dalo by se ve zkratce říci, meritem práce.

Vůči pokynům Kominterny se KSC „prohřešovala“ i v tom smyslu, že nebyla stranou kádrů – tedy skupinou složenou z intelektuálů a profesionálních revolucionářů, nepředstavovala malou avantgardní stranu, jak to požadovali někteří straníci podle vzoru evropských KS, ale stranou masovou. První předseda KSC Bohumír Šmeral ve svém referátu *Přístup ke Třetí internacionále* vysvětloval, že „(...) V době neúspěchu evropských snah o prosazení komunistické moci, jež zřetelně zůstává omezena jen na sovětské Rusko, je nutné raději přijmout celosvětové vedení představované organizací Kominterny.“¹³ V souvislosti s tím poukazoval na „národnostní problémy a iluze v ČSR, kde působí četné masové reformistické (tj. ke komunismu se nehlásící) dělnické strany.“¹⁴ Za této konstelace není tedy dost dobře možné, „aby jim konkurovala jakási elitní skupina revolucionářů, která by logicky nemohla v souboji o příznivce a moc uspět.“¹⁵ Dále Šmeral píše: „Očekávat, že vítězem [v souboji s reformisty] vyjde malá komunistická strana, bylo by počínáním se zcela náhodnou situací, což zajisté nemá patřit do našeho rozpočtu.“¹⁶

Vrátíme-li se ještě nakrátko k oběma stranám, tedy k sociální demokracii a komunistické straně, dojdeme k poznání, že se jejich cesty nemohly po roce 1921 rozejít více. Zatímco sociální demokracie, na jejíž platformě KSC původně vznikla, patřila společně s ideologicky blízkými socialisty k „prohradním“ stranám a ve zmíněném období měla také neopominutelný koaliční potenciál, samotní komunisté se už v dobách svého vzniku definovali jako strana, která narozdíl od Hradu jednoznačně odmítala demokratické zřízení¹⁷, ať už jakéhokoliv stříhu. O koaličním potenciálu komunistů nelze narozdíl od obou socialistických (a demokratických) stran hovořit: byl nulový. Stačilo, že ostatní demokratické strany československé komunisty neprávem považovaly za zcela nedůvěryhodné seskupení, jež ani v nejmenším nebylo schopno se držet jakýchkoli konzistentních názorů.

¹² Rupnik, Jacques: Dějiny komunistické strany Československa. Praha, Academia 2002, s. 55.

¹³ Nechvátal, Martin: 15. 5. 1921 Založení KSC - ve službách Kominterny. Praha, Havran 2002, s. 29.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž, s. 30.

¹⁷ viz charakteristiky extrémistické strany, str. 6.

Stejný, tedy negativní názor chovala strana k právnímu řádu a majetkovému uspořádání v době první republiky. Vysvětlení, proč KSČ stála na těchto pozicích je nasnadě: kritika zmíněného přicházela z uskupení, jež stálo na marxisticko-revolučních pozicích a které se drželo ideologie světové proletářské revoluce. Na tomto místě je záhodno dodat, že impulsy k oběmu vycházely opět z Moskvy, resp. z centrály Kominterny. Jak již bylo několikrát řečeno a ještě několikrát řečeno bude, všechna důležitá rozhodnutí strategického nebo organizačního charakteru (včetně volby předsedy strany) byla ovlivňována, ba inspirována Kominternou.

Zatímco o nějakém politickém programu v pravém slova smyslu nelze v případě KSČ hovořit, vždyť strana představovala pouhou součást Komunistické internacionály, v případě zapojení KSČ do politického systému meziválečného Československa můžeme přednést hned několik závěrů, ač ani zde nebude interpretace jednoduchá a jednoznačná.¹⁸

Třebaže KSČ byla hned od prvních parlamentních voleb, jichž se zúčastnila, stranou s velmi silnou voličskou podporou¹⁹, minimálně do klíčového roku 1935 se strana prezentovala jako totálně negativistický a neiniciativní politický subjekt. KSČ sama se tak dobrovolně připravovala o politickou váhu a vliv a rovněž ostatními demokratickými stranami byla více méně ignorována. Poslanecká sněmovna a Senát nebyly pro komunisty po celé toto období (tedy do poloviny 30. let) sídlem moci zákonodárné, ale pouze tribunou k hlásání názorů, jež můžeme směle označit za protistátní a protidemokratické. Poslanci a senátoři KSČ svou energii vkládali nikoli do konstruktivní politické aktivity, ale vyžívali se v nejrůznějších obstrukcích, napadání

¹⁸ Zjednodušovat ovšem problém programu strany na konstatování, že meziválečná KSČ neměla vůbec žádný program, by bylo chybou. Je třeba rozlišovat jak mezi jednotlivými obdobími existence strany, tak mezi konkrétními pojmy. Zde se konkrétně jednalo o tzv. *dlouhodobý cílový záměr* a tzv. *akční program*. Zatímco dlouhodobý cílový záměr byl určován přímo Moskvou, resp. Kominternou, tedy zvnějšku, akční program vytyčovaly jednotlivé stranické sjezdy a objevoval se v pozdějších usneseních. Akční program se měl částečně pokoušet smazat rozdíly v interpretování domácích problémů Kominternou a vlastní KSČ. Je jasné, že ne vždy v tom byl úspěšný a často se stávalo, že usnesení pouze opakovalo teze Moskvy, které však byly ve své většině idealistické a odtržené od domácí politické reality. Rozlišovat musíme také mezi těmito veskrze idealistickými projekty (dlouhodobý cílový záměr), jejich interpretací (akční program strany) a soustředěním se na reálný život. To, že KSČ pravidelně získávala v období let 1925 - 1935 něco mezi 700 000 – 900 000 hlasy voličů bylo mj. i výsledkem charakteristické politiky strany – věnování se sociální situaci straníků a sympatizantů strany, pořádání stávek, apod. KSČ tedy sbírala tzv. protestní hlasy. (viz Malíř, Marek a kol., s. 714 a 737)

¹⁹ První parlamentní volby za účasti KSČ skončily pro stranu velkým úspěchem - získala 13, 2 % hlasů, tj. 41 mandátů v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění (PS NS) a umístila se tedy v těsném závěsu za agrárníky. Tento výsledek již strana za dobu trvání první republiky neopakovala. Další volby r. 1929 a hlavně jejich výsledek pregnantně vyjádřily momentální situaci ve straně. Na úbytku hlasů voličů a tím pádem také počtu mandátů v PS NS se výrazně podepsaly probíhající čistky a bolševizace strany (10,2 % hlasů a 30 mandátů). Další volby roku 1935 jsou vzhledem k tématu a zaměření práce natolik důležité, že bude potřeba na dalších stranách daná procenta a čísla okomentovat a více vztáhnout k tehdejší celkové politické situaci.

ostatních stran a politiků a rovněž v dost neomalených, až směšných hodnoceníh politické a ekonomické situace země.²⁰

I navzdory pozdějším snahám o přizpůsobení se politické realitě ČSR, pokusům o svébytnou existenci v demokratickém režimu, zůstávala strana v rozmezí let 1921 – 1938 v podstatě nechtěným, nebál bych se napsat, i jakýmsi exotickým elementem, jehož kroky byly v demokratickém státě vnímány jako více než populistické. V zemi se silnou sociálně demokratickou tradicí jakou meziválečná ČSR byla, se KSČ, i přes zjevné a výše již udané úspěchy v parlamentních i jiných volbách, prosazovala pouze pomocí radikální rétoriky a ostrého vymezování se právě vůči sociálním demokratům i ostatním politickým subjektům. Odborníci na toto období svorně tvrdí, že právě toto vymezování se bylo jedinou šancí KSČ na úspěch.²¹

Položíme-li si na tomto místě prostý dotaz po síle KSČ v meziválečném období, dojdeme k několika závěrům. Zde je na místě předeslat, že síla strany spočívá na dvou pilířích. Tím prvním je počet voličů (či přesněji sympatizantů) konkrétní strany. Ten zůstával v případě KSČ v rozmezí, které jsme zmínili na předchozích stranách. Ve zkratce řečeno, podpora strany byla od voličů jednoznačně vysoká. Druhou složkou síly strany je ovšem podíl strany na politické moci, účast na rozhodování. Zodpovězení této otázky je méně jednoznačné, než tomu bylo v předchozím případě. Existenci KSČ v meziválečném období bychom totiž měli rozdělit na několik fází, přičemž v té poslední tedy zhruba v rozmezí let 1935 – 1938 se komunisté chovali rozhodně státotvorněji, než v letech minulých.²² Z toho také pochopitelně vyplýval i růst vlivu strany, třebaže o nějakém podílu na moci hovořit nemůžeme.²³

Shrneme-li tedy obsah této podkapitoly, můžeme říci, že KSČ nebyla v politickém systému první republiky stranou svébytnou a nezávislou, oficiálně vznikla pouze jako sekce Komunistické Internacionály, organizace se sídlem v Moskvě, a byla plně závislá na jejích názorech a příkazech. V souladu s internacionálním programem této organizace byla KSČ

²⁰ Výpady vůči ekonomické situaci v Československu ze strany KSČ nepadaly navíc na úrodnou půdu. Celková situace československé ekonomiky byla, až na výjimky (Podkarpatská Rus, části Slovenska – také proto se právě tam tehdejší KSČ těšila největší přízni voličů), více než dobrá, a to až do let počátku světové hospodářské krize ve 30. letech. Český autor Michal Reiman však toto do určité míry paušalizuje, když tvrdí, že materiální a rovněž i duchovní bída zasahovala nejen zmíněné oblasti meziválečné ČSR, nýbrž celé Československo. Pojmeme-li to takto, měli komunisté dobrou příležitost se v těchto podmínkách etablovat. Viz Reiman, Michal: O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí. Praha, Karolinum 2000, s. 17.

²¹ Blíže k otázkám ukotvení KSČ v politickém systému meziválečné ČSR také viz Malíř, Marek a kol. s. 736 – 739.

²² Samotnému programovému vývoji strany se budu detailněji věnovat v některé z následujících podkapitol.

²³ Malíř, Marek a kol., s. 543.

jedinou politickou stranou v Československu, která měla ve svých řadách příslušníky všech národností a národnostních menšin žijících na území tehdejší ČSR.

Přes svůj hrubý populismus, zjevně negativní postoj k politickému zřízení meziválečné československé republiky, častým secesím svých členů a nejrůznějších stranických frakcí a z toho vyplývajících vnitrostranických krizí, dosahovala ve volbách vcelku velmi dobrých výsledků. Navzdory počtu svých voličů, neměla vzhledem ke svému charakteru téměř žádný podíl na moci, ač se v průběhu let její původně odmítavý postoj k demokratické ČSR postupně měnil. KSČ byla ze všeho nejvíc stranou protestní a svůj hlas jí dávali především obyvatelé nejhudších oblastí ČSR, voliči s nižším vzděláním a kvalifikací. To se týkalo především Kladenska, Brněnska, do nástupu Henleinovy strany i československého pohraničí a rovněž oblastí na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde v přepočtu na obyvatele sbírala KSČ vůbec nejvíce hlasů. KSČ hojně využívala (společně s dalšími extremistickými stranami v ČSR) roztržičnosti stranického spektra a chronické nestability prvorepublikových vlád.

1.2. KSČ a zahraniční centrála, programový vývoj

1.2.1. KSČ jako součást Kominterny

Komunistická strana Československa se nedlouho po svém vzniku stala integrální součástí Komunistické internacionály - Kominterny. Ta byla založena z popudu V. I. Lenina na ustavujícím kongresu 2. – 6. března 1919. Výkonným orgánem KI se stala exekutiva (EKI)²⁴, prvním předsedou pak Grigorij Zinověv. Již od samého svého vzniku byla Kominternu budována jako pevná organizace, která měla z moskevského centra řídit jednotlivé komunistické strany jak v Evropě, tak i v zámoří, s cílem dosáhnout světové revoluce, za jejíž centrum se považovala. Světová revoluce měla, dle představ ideologů komunistického hnutí, přinést „*konečné vítězství komunismu ve světě*“.²⁵ Kominternu začínala skromně, postupem času se z ní však vyvinul významný faktor mezinárodní politiky.

Centrálu komunistického hnutí při budování bližší strategie nikdy opravdu nezajímaly reálné podmínky a konkrétní (nejen politická) situace v každém ze států, kde se konstituovaly

²⁴ „Rozšířené plénum“ tohoto exekutivního výboru se konalo vždy v období mezi kongresy KI.

²⁵ Sobolev, Andrej: Komunistická internacionála. Praha, Svoboda 1974, s. 213.

„pobočky“ Kominterny – tedy komunistické strany. Jak totiž bylo naznačeno výše, za lákavými sliby, ideály a plány se skrývaly v případě KI zcela konkrétní ambice budoucí světové mocnosti.

„*Jednou z hlavních opor Kominterny ve vztahu ke KSČ byla stálá delegace této strany v Moskvě. Vybrání činitelé byli pak posíláni do Moskvy na školení v aparátu Kominterny nebo v Leninově škole.*“²⁶ I takto tedy byl utužován vztah mezi Kominternou a „dceřinými“ komunistickými stranami.

Základním kamenem ve vztahu československých komunistů a Moskvy se stalo přijetí 21 podmínek pro přijetí do Komunistické Internacionály.²⁷ Jednotlivé komunistické strany měly dodržovat všech 21 podmínek, které byly schválně formulovány velmi přísně, tak, aby existovalo jen minimum prostoru pro jakoukoli osobní a svobodnou iniciativu komunistických politiků. Jak jsme si mohli povšimnout v poznámce, hned několik bodů se týkalo mnou již dříve načrtnutého vztahu mezi komunisty a sociálními demokraty, resp. socialisty. Ti byli *de facto* až do roku 1935 vydáváni za největšího soka komunistů, za nebezpečí podobné fašismu či nacismu a v komunistickém tisku pravidelně a ostře odsuzováni. S touto podmínkou souvisel i bod týkající se povinnosti zostouzet a trestat i domnělé reformátory v řadách komunistů jako třídní nepřátele a zrádce. Heslo „třída proti třídě“ bylo ostatně hlavním mottem i československých komunistů, zvláště pak po roce 1928/1929, kdy byla strana bolševizována, přesněji řečeno organizována na stalinských základech²⁸ s cílem co nejpresněji okopírovat strukturu a postupy komunistické strany v Sovětském svazu.

Byť KSČ oficiálně implantovala s přijetím 21 bodů pro přijetí do KI komunistickou věrouku, metody a rétoriku, měla v dalších letech problémy s plněním příkazů Moskvy. Ta hned

²⁶ Rupnik, s. 60.

²⁷ Předneseny byly prvním předsedou Kominterny G. Zinověvem na II. kongresu KI v srpnu roku 1920. Vybíráme ty nejdůležitější: 2. podmínka – „*Každá organizace, která se chce připojit ke Komunistické internacionále, je povinna plánovitě a soustavně odstraňovat z každého odpovědného místa v dělnickém hnutí (...) reformisty a stoupence centrismu a nahradit je spolehlivými komunisty (...)*“, 6. podmínka – „*Každá strana, která chce k III. internacionále, je povinna odhalovat nejen zjevný sociálpatriotismus, nýbrž také neupřímnost a pokrytectví sociálpacifismu*“, 13. podmínka – „*Komunistické strany všech zemí, kde komunisté pracují legálně (českoslovenští komunisté patřili spolu s francouzskými k jediným na kontinentu, kteří mohli svou činnost vyvíjet zcela legálně a stali se pevnou součástí stranického spektra – pozn. aut.) musí pravidelně provádět čistky (novou registrací) členstva stranických organizací, aby strana byla soustavně očišťována od maloburžoazních živlů, které se do ní nezbytně vetřou*“, 15. podmínka – „*Strany, které si podržely své staré sociálně demokratické programy, jsou povinny v pokud možno nejkratší době tyto programy přehlédnout a vypracovat (...) nový komunistický program ve smyslu usnesení Komunistické internacionály*“, 16. podmínka – „*Všechna usnesení kongresů Komunistické internacionály (...) jsou závazná pro všechny strany, patřící ke Komunistické internacionále*“. Viz www.totalita.cz – internetová stránka ověřena k 15. dubnu 2006, 22:01.

²⁸ Právě J. V. Stalin stál fakticky v čele Kominterny, a to od odstavení G. Zinověva r. 1926 až do jejího zrušení v roce 1943.

od samého počátku existence KSČ často kárala stranu za nedodržování různých usnesení a doporučení a obracela svou pozornost především na služebně starší československé komunisty a skupiny v rámci KSČ, u nichž existovala byť jen nepatrná vazba na původní Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou²⁹ či jiné levicové politické subjekty a tedy možnost, že se nebudou chovat dostatečně bolševicky, budou se uchylovat ke „kompromisnictví“ a „ministerialismu“ socialistické reformní pravice. Můžeme do jisté míry tvrdit, že samotná KSČ byla do zlomového roku 1929 stále „pouze“ stranou radikálně socialistickou, nikoli přísně komunistickou, resp. leninskou či bolševickou. Jednotliví ortodoxní komunisté už v ní ale pochopitelně působili.

KI a její emisaři v řadách KSČ i mimo ně měli vinou tohoto nezvyklého uspořádání strany mnoho práce s tím, aby dostatečně přesvědčili včerejší sociální demokraty a vnutili jim bolševický styl práce. Převlečení sociální demokraté se jako členové KSČ jen těžko smiřovali s takřka vojenskou disciplínou, která jim byla Kominternou diktována. Naopak – „*v krvi měli smysl pro demokratická státní uspořádání, ti starší pak ještě úporné zápasy o ně z rakouských dob.*“³⁰ Byli zvyklí na demokratickou a otevřenou diskuzi a chovali nedůvěru k pouhému poslouchání a plnění pokynů jakéhosi tajemného plánu na dobytí moci, jak bylo v Kominterně zvykem. Špatně se smiřovali s tím, co jsme tu již také zmínili, tedy s taktikou všech komunistických stran, jež se měly soustředit spíše než na úspěch v parlamentních a obecních volbách na napadání a rozleptávání demokratického uspořádání ČSR.³¹

Pronásledování některých straníků, ale i KSČ samotné ze strany moskevské centrály Kominterny proto bylo reakcí na mnohdy chaotické postupy zprvu dosti nesourodého společenství.

Postupem let se KSČ dostávala víc a víc pod tlak Moskvy, neměla již jinou možnost, než se slepě podvolovat. Což ovšem mělo za následek mj. to, že strana existovala v prostředí neustálých vnitřních krizí a obrátů linií. První taková krize nastala již rok po ustavení strany, tj.

²⁹ Obavy Moskvy byly v tomto smyslu oprávněné – vždyť až 70 % členů „předgottwaldovské“ KSČ mělo sociálně demokratický původ.

³⁰ Kárník, Kopeček, s. 47.

³¹ Ač to je z dnešního pohledu věc vcelku neuvěřitelná, úcta k oběma prvním prezidentům samostatného státu, především pak k T. G. Masarykovi procházela v dobách první československé republiky dlouho napříč celým politickým spektrem.

roku 1922, další následovala v roce 1924, resp. ještě 1925, „trockistická“ se dostavila roku 1927 a nejhlubší v letech 1928 – 1929.³²

Všechny tyto vnitrostranické krize měly jediný účel – KSČ se tak za pomoci Kominterny měla zbavovat nepohodlných „živlů“, ať už šlo o pravicové oportunisty, špatně maskované sociální demokraty, trockisty, nacionalisty či straníky uplatňující, dle Leninových slov, „parlamentní kreténismus“.

Poslední a nejvážnější krize v letech 1928 – 1929 skončila instalováním Klementa Gottwalda a jeho souputníků do čela strany, v němž po tomto „průvanu“ zbyly z původní garnitury s jedinou výjimkou³³ jen vůdcové druhé či třetí kategorie. Nutno dodat, že pro stranu dříve typičtí dělničtí vůdci nezbyli ve straně téměř žádní. V tomto případě šlo o desítky zkušených vůdců, jejichž nahrazení bylo dost dobře nemožné, rozhodně ne v horizontech let.

Nástup Gottwalda a jeho „karlínských kluků“³⁴ do vedení strany v roce 1929 učinil vlastně konec KSČ jako mozaiky více či méně různorodých názorů a posunul stranu blíže k bolševické uniformitě³⁵ a poslušnosti. Přesně tak to Kominternu zamýšlela. Dosadit do čela strany tu skupinu komunistických funkcionářů, kteří by se svým věkem, zkušenostmi a politickou obratností odlišovali od předchozí, ještě do jisté míry „sociálně demokratické“ generace, kterou právě nahrazovali. Tito jedinci, takřka nedotčení jakýmikoli demokratickými postupy, parlamentními zvyklostmi a vazbou na ústavní uspořádání ČSR, lidé ohebnější a přizpůsobivější, měli jít Kominterně lépe na ruku. Tedy svědomitě plnit zadané úkoly, docházet na konzultace do moskevského ústředí KI a pořádat pravidelné čistky ve straně, které měly KSČ zbavit nepohodlných a reakčních živlů.³⁶

³² Kárník, Kopeček, III. svazek, s. 48.

³³ Tou výjimkou byl pozdější československý prezident Antonín Zápotocký. Pro vedení KSČ ho v roce 1929 zachránila právě Kominternu. Máme před sebou tedy jasný příklad vměšování se do vnitrostranického režimu KSČ ze strany Kominterny.

³⁴ Mezi krajně levicovými českými autory jsou však tito, především pak sám Gottwald, stále považováni za významné politiky. Za důkaz mohou posloužit slova Miroslava Randsdorfa, který však na druhou stranu nepopírá zákazonosné účinky politiky Kominterny na československé komunistické hnutí ve zmiňovaném období: „(...) *Ovšem po velkých ztrátách, daných tím, že nové vedení, kde Gottwald měl velice pružné a originální politické myšlení, bylo nuceno respektovat různé zákruty politické linie Kominterny (...)*.“ Viz Randsorf, Miroslav: Čechem volbou. Říčany, Orego 1997, s. 28.

³⁵ Na otázku po začátku a konci bolševizace KSČ se odpovídá jen velmi těžko. Oficiálně byla bolševizace vyhlášena již na V. kongresu Kominterny v roce 1924, kdy byly prvním předsedou KI Zinověvem ustaveny vztahy mezi Moskvou a národními komunistickými stranami na jednoznačně autoritativním základě. Chápeme-li však tento proces jednodušeji - jako podřízení KSČ zásadám Kominterny, nebude chybou, vrátíme-li se zpět k roku 1921. Završení bolševizace můžeme datovat lépe - k roku 1929.

³⁶ Viz např. s. 14.

Úplnou povolností československých komunistů si ale Moskva nemohla být jista ještě dlouho. Tak například i někteří příslušníci této mladé, zdánlivě „poslušné“ generace, členové Gottwaldovy skupiny, se čas od času dopouštěli odchylek od Kominternou stanovené linie, ti odvážnější se leckdy nerozpakovali tuto osnovu úplně opouštět a v konečném důsledku i kritizovat. Příkladem mohou být činovníci strany Guttman (ve straně před svým sesazením prakticky muž číslo dvě, hned za Gottwaldem) a Budín (druhdy šéfredaktor stranického listu Rudé Právo), kteří si, každý po svém, stěžovali vedení partaje na charakter KSČ, který byl straně vnucen buďto již V. kongresem KI roku 1924, nebo později Gottwaldem a jemu blízkými spolupracovníky o pět let později. Je příznačné, že právě mezi Gottwaldovy věrné se oba „hříšníci“ dlouho počítali. Guttman i Budín podrobili své kritice i některé problémy, jichž jsme se dotkli i v této kapitole: nedostatek vnitřní demokracie ve straně³⁷, dramaticky zvýšený vliv Moskvy na „vnitřní politiku“ v KSČ, značně nerovnoměrné vztahy mezi Moskvou a Prahou a v neposlední řadě také chybnou politiku jiných KS, jež měla být (a také byla) výsledkem chybných odhadů ústředí KI. To vše samozřejmě následovalo především po roce 1928 (VI. kongres Kominterny), resp. 1929 (V. sjezd KSČ).

Zkráceně řečeno, KSČ a všechny „pravověrné“ komunistické strany, které se řídily pokyny Moskvy³⁸, uvázly v první polovině 30. let v bludném kruhu nerealistických plánů a vizí KI. S železnou pravidelností měnící se linie Kominterny s sebou nesly zatvrzelé lpění na dávno překonaných a celému komunistickému hnutí v podstatě škodlivých doktrínách, z čehož vyplývalo mj. i riziko sporů a „opozičních“ vystoupení nejen výše uvedených činovníků strany.

Se sektářským chováním ústředí KI a následně i samotné KSČ úzce souvisí i úbytek členské základny. Již dříve jsme hovořili o jakési uniformitě všech bolševizovaných KS v Evropě. Ta by ale nebyla možná bez pravidelného postihování a vylučování „cizích elementů“ ze strany. Řadový člen KSČ se jednoduše musel podřídít vytyčené linii a to bez ohledu na názor, který k jednotlivým „doporučením“ KI choval. Pokud se nesmířil s faktem, že z KSČ se během pár dramatických let přelomu 20. a 30. let stalo fakticky pouze „zahraniční zastoupení“ sovětských komunistů, buďto ze strany dobrovolně odešel anebo byl nadřizenými orgány

³⁷ Tento režim v KSČ můžeme snad nejlépe definovat jako *centralisticko-autoritářské uspořádání*. Viz Rupnik, s.58.

³⁸ Ke vztahům mezi KSČ a KI docházelo na různých úrovních a s různou intenzitou. Nejvyšší úroveň představovaly pochopitelně jednotlivé kongresy Kominterny. Na nich byla přijímána usnesení nejen o obecné strategické orientaci, ale i o konkrétních zásadách do řízení komunistických stran. Nižší úroveň pak představovali jednotliví činitelé Kominterny, kteří měli dohlížet na činnost komunistických stran přímo v konkrétních zemích. Spojení mezi Prahou a Moskvou bylo plně zajišťováno sekretariátem pro střední Evropu.

vylouen.³⁹ Do strany se mohl případně vrátit, ovšem pouze v případě kající omluvy celé straně. Součástí pardonu se mělo stát pochopitelně i přehodnocení dosavadních názorů a nastoupení správné cesty.

Z KSC se tedy postupem doby stávala sekta nevěrnějších komunistů, přesněji vzato bolševiků, zbavená jakýchkoli pochybností a skrupulí a sledující se vší důsledností zadání Kominterny. Dříve relativně početná strana se v důsledku chování svých nejvyšších představitelů změnila na malou skupinu věrných. Počet straníků se měl opětně zvýšit až v polovině 30. let, kdy strana sama, ale hlavně Kominternu nasadila v důsledku změněné mezinárodně-politické konstelace jinou taktiku v boji za prosazení komunistických požadavků i cílů Moskvy.

1.2.2. Programový vývoj

Zatímco v předchozím textu jsem naznačil dvě roviny působení KSC – tedy v českém (československém) politickém systému první Československé republiky a vůči moskevskému ústředí Komunistické internacionály, v této kapitole bych se rád zaměřil detailněji na programový (ideový) vývoj strany. Ten byl, dalo by se stručně napsat, jakýmsi průsečíkem obou rovin existence československých komunistů. Praha a Moskva se podílely (byť nestejnou měrou) na jednání komunistických funkcionářů i obyčejných straníků. K oběma rovinám fungování meziválečné KSC se ještě v dalším textu vrátím.

Programové směřování Komunistické strany Československa inspirovala již od jejího vzniku Komunistická internacionála, stejně tak jako se podílela na celkovém charakteru strany. Podobně jako byla Kominternu jakousi zastřešující organizací všech KS hlavně na evropském kontinentu, měl i program všech těchto stran korespondovat s tzv. dlouhodobým cílovým záměrem.⁴⁰ Zatímco k zásadní programové změně dochází zhruba v polovině 30. let, samotná KSC a s ní i sesterské komunistické strany, procházely od svého vzniku určitým vývojem, jenž bych na dalších řádcích rád osvětlil. A to z toho důvodu, abych naznačil, jakými názorovými zákrutami procházelo celé komunistické hnutí pod bedlivým dohledem Kominterny.

³⁹ Během krize v průběhu let 1928 – 1929 ze strany odešlo či bylo vyloučeno přibližně 75 000 lidí.

⁴⁰ Viz odkaz na str. 10.

Stručně lze říci, že KSČ si po dlouhou dobu uchovávala, jistě k nelibosti Kominterny, svá jistá specifika. Ne že by se jednalo v případě československých komunistů o nějakou „národní motivaci“, opak byl pravdou, ale přece jen se KSČ od roku 1921 vyvíjela jakožto spíše krajně levicová síla, nežli partaj bolševická. Jednou z důležitých osobností v čele strany, díky níž KSČ několik let odolávala tlaku Kominterny, byl Bohumír Šmeral. On, stejně tak jako další bývalí sociální demokraté, nyní již v řadách komunistů, si byl vědom „nutnosti“ zasahování Komunistické internacionály do věcí KSČ, avšak jejímu tlaku se snažili odolávat s poukazem na mnohdy kusé informace, které Kominterny o dění v Československu měla v počátcích KSČ dispozici. Šmeral a s ním spříznění, podle pozdějšího slovníku ortodoxních komunistů, spíše „středoví“ komunističtí politici, marně upozorňovali na zjevnou odtrženost moskevské centrály od československého komunistického hnutí. Šmeralovi, který měl v rukou trumf v podobě široké obliby nejen mezi sympatizanty KSČ, tato taktika „oddalování věci“ dlouho procházela. A to i přes zjevné „kiksy“, jichž se dopouštěl ve svých prvních projevech a které Moskvu dozajista nemohly uspokojit. Důkaz může poskytnout jeden z jeho prvních oficiálních projevů, který vskutku zněl ze všeho nejvíce jako směs myšlenek sociálního demokrata a komunisty v jednom: *„Hrdě prohlašuji: Já jsem komunista. Komunista však není kvalitativně nic jiného než o konečných cílech marxistického socialismu nepochybný sociální demokrat!“*⁴¹ Stejnou větu mohli podepsat všichni tehdejší sociální demokraté, neboť také oni (krom okrajových skupinek) přísahali věrnost „starému programu“ Karla Marxe. Nikoho však už příliš nezajímalo, že marxismus, jehož se komunisté drželi, měl s myšlenkami samotného Marxe společného jen velmi málo.

Tedy jak už řečeno – komunistická strana v prvních letech po svém vzniku skutečně existovala jako strana radikálního socialismu, když se zároveň přihlásila ke Kominterně.⁴²

Tento „kočkopes“ Moskvu znepokojoval. Chtěla mít pod svými křídly takové komunisty, kteří by bez výhrad uznávali jak 21 podmínek pro přijetí do Komunistické internacionály⁴³, tak i další programová „přikázání“ KI.

V této první fázi své existence byla tedy KSČ sice nedílnou součástí Komunistické internacionály, do jisté míry se ale ještě několik let snažila o alespoň autonomní, byť zvenčí

⁴¹ Kárník, Kopeček, III. svazek, s. 46.

⁴² Ještě k prvnímu předsedovi KSČ Šmeralovi. Důkazem jeho počáteční váhavosti ve vztazích s Moskvou byla skutečnost, že jeho samého museli na III. kongres Kominterny, kde se mj. projednávala i přihláška KSČ do KI, doslova dovést. Nejprve se totiž nechtěl vůbec účastnit.

⁴³ Viz odkaz na straně 7.

omezovanou politiku. Zvláště již několikrát zmíněný Šmeral usiloval nejen o legitimitu působení československých komunistů, která byla podle něj nutná k definitivnímu uchycení se KSČ v politickém systému ČSR, ale i o určitou míru tolerance k československému státu. Tím se již Moskvě nemohli tito „centristé“ Šmeralova typu zavděčit vůbec.

Kominternu, a s ní rovněž i jí podřízené komunistické strany, se totiž vydávaly úplně jiným směrem, než kam měli namířeno bývalí sociální demokraté v řadách KSČ. Kominterně a levicovému křídlu československých komunistů šlo v první řadě o nerozbornou jednotu dělnictva, která by později umožnila kýženou revoluci proti buržoazním pořádkům. Do komunistického slovníku se čím dál tím častěji dostával termín „sociálfašismus“, jenž měl být reprezentován, jak z názvu patrné, především sociální demokracií a jí blízkými socialisty. Spolu s obviněními ze „sociálfašismu“ padala snad ještě závažnější, týkající se údajné zrady jednoty dělnictva, ač zasvěcení ví, kdo dělnické hnutí, ještě v posledních letech existence Rakouska - Uherska poměrně velmi kompaktní, vytrvale rozkládal. Byli to sami komunisté. Na vině bylo popření myšlenky tzv. jednotné fronty, společného postupu všech dělnických stran. Až do zlomového roku 1935, tedy do totálního obratu v politickém a ideovém směřování komunistického hnutí, byli sociální demokraté vydáváni za nebezpečí větší, než byla samotná buržoazie. Tato nesmyslná, Moskvou hlášaná doktrína, pak v podřízených komunistických stranách dokonale zakořenila. V KSČ pak ještě za Šmeralova vedení. Stala se dokonalou součástí komunistické rétoriky. Tak dokonalou, že s osudovým nástupem fašismu komunistům dlouho unikala jeho pravá podstata.

Nicméně my se nalzáme stále ještě ve 20. letech. V již dříve nepřilíš jednotné KSČ se právě v této době vytváří jednotlivá, ne přímo rivalská, jednoznačně však ideově nestejná křídla. Kolem B. Šmerala se konstituuje jedno, další můžeme zjednodušeně pojmenovat jako levičácké radikály a centristy. Toto rozvrstvení uvnitř KSČ se též odráželo v definování programového postupu, který byl do nástupu Gottwaldovy skupiny ve straně vytvářen. Odráželo se to především v extrémních změnách postojů vůči československé státnosti a národnostním otázkám. Tato absolutní nekonzistentnost názorů v řadách KSČ měla za následek postupný odliv členstva, a to ještě před rokem 1929, resp. bolševickým pučem ve straně. To byli již českoslovenští komunisté opravdu pevnou součástí Komunistické internacionály, která jejich

postoje vůči republice a parlamentní demokracii rozhodující měrou ovlivňovala.⁴⁴ Teprve nyní můžeme říci, že směřování k ještě výraznějšímu posunu doleva bylo skutečností. A završením tohoto posunu byl právě rok 1929. Do tohoto roku vliv komunistické strany v Československu prudce vzrůstal. Omamné ideje sociální spravedlnosti a rovnosti byly obyvatelstvu zprostředkovávány rovněž množstvím umělců, které zlákala komunistická myšlenka – velkým esem komunistů v dalším politickém boji byl právě fakt, že většina československé kultury se hlásila k levici.

Z obou politických extrémů pohybujících se v československém (českém) stranickém spektru – tedy českých fašistů a komunistů, jejichž reprezentanti se shodovali vlastně jen v celkově negativním stanovisku vůči ČSR a jejím představitelům, měli po celou dobu trvání první Československé republiky jednoznačně vrch druhí jmenovaní. A to i přes to, že zpráv o situaci v SSSR nebylo málo, stejně tak jako sovětských emigrantů v tehdejší Československu. Až do roku 1929 a nástupu bolševické skupiny sdružené kolem K. Gottwalda hráli sice komunisté roli permanentní opozice v politickém systému ČSR, ale obyčejní voliči brali KSČ jako standardní, byť radikálnější seskupení.

Již před rokem 1929, tedy v druhé polovině 20. let se však objevovaly uvnitř komunistického hnutí rozpory. Jednu skupinu tvořili zastánci „permanentní revoluce“, druhou pak podporovatelé linie, která se rodila v okolí čím dál mocnějšího J. V. Stalina. Nejen v Československu pak tyto vnitřní spory (rozlišování pojmů „levičák“, „pravičák“, „oportunist“ či „trockista“ bylo pro řadového straníka, neřku-li voliče komunistů vskutku obtížné, ba nemožné) vedly jak k poklesu zájmu o Moskvou organizované komunistické hnutí, tak v konečném důsledku i k pomalému, ale patrnému úbytku komunistických voličů. Ti pak přecházeli povětšinou ke oběma reformním (českým) dělnickým stranám. Pokud tedy jde o tvrzení, že úbytek voličů zaznamenávala KSČ až po roce 1929, není to tak úplně pravda.

Faktem zůstává, a je to recept vlastně všech antisystémových stran, že ač komunistická strana voliče ztrácela, obratnou (populistickou) rétorikou především před parlamentními volbami je získávala zase zpět.

Jednoznačným problémem, se kterým se KSČ jakožto trvale opoziční seskupení musela vyrovnávat, byla tehdejší velmi dobrá ekonomická situace v ČSR. Zvláště za vlády tzv. Panské

⁴⁴ Důležitým datem byl rok 1923, kdy československá vláda vydala Zákon na ochranu republiky, a to jak ze strachu před monarchistickým, fašistickým, tak samozřejmě i komunistickým nebezpečím. Zákon byl reakcí na atentát proti neoblíbenému ministru financí Rašínovi, který provedl anarchokomunista Josef Šoupal.

koalice (1926 – 1929) se politický systém v Československu konečně etabloval a výkony hospodářství šly strmě vzhůru. Komunisté, resp. jejich program, musel na tuto skutečnost reagovat. O dvě demokratické socialistické strany se v tomto směru KSČ nemohla opřít ani zdánlivě. Neboť zaprvé byla odmítána (po právu) jakožto oportunistické uskupení a za druhé, ač se vláda jako taková obešla bez podpory sociálních demokratů a socialistů, nepřestaly být tyto partaje součástí mimoparlamentního orgánu kontrolující činnost vlády, tzv. Šestky. Paradoxně právě v letech hospodářské konjunktury, kterou nepopírali ani sami komunisté, se KSČ ve dvojích parlamentních volbách r. 1925 a 1929 dočkala svých největších meziválečných úspěchů.

Lze tedy říci, že samotný program strany jako takový, byl v případě vyložené protestního seskupení pro voliče, sympatizanty a členy jen málo důležitý. Rozhodně méně důležitý než osobnosti strany – např. Šmeral, Zápotocký, ad. KSČ si držela svůj okruh voličů a proto se její rétorika ani samotný program nemusely po celé období od vzniku strany až do klíčového roku 1929 příliš měnit. Komunisté prostě kritizovali vše, co bylo dílem vlády, případně ostatních stran, kritizovali to, co kritizovat měli z vůle Moskvy.

Co se týče konstruování programu KSČ, velevýznamnou roli v něm hrálo usnesení V. kongresu Kominterny v roce 1924. Podle něj měly komunistické strany přistoupit k rozvinutí protikapitalistického boje bez ohledu na možná rizika, tj. dalšího ostrakizování ze strany ostatních politických stran. Na stejném kongresu byl poprvé formulován jasný požadavek Moskvy na bolševizaci komunistických stran. V novém vedení KSČ, které bylo zvoleno na II. řádném sjezdu KSČ příštího roku, jenž měl interpretovat (tzn. odsouhlasit) závěry kongresu Kominterny, se již objevují někteří mladí levičáci a komsomolci, např. Klement Gottwald.

Na rozdíl od prvních let existence KSČ byl nyní program strany pevně, takřka neoddělitelně, svázán s tezemi Moskvy. Plány centrály Kominterny pak v Praze buďto prosazovali Moskvou vybraní činovníci nebo přímo emisaři internacionály, kteří měli na starost právě „československou sekci“.

Jedním z takovýchto důležitých ustanovení, které musela KSČ povinně dodržovat, byla specifická národnostní politika, výmluvně charakterizovaná heslem „sebeurčení až k odtržení“. Tento program zastávala KSČ po celé toto období až do roku 1935, do vzestupu strany Konráda Henleina, kdy se heslo stávalo čím dál tím víc realitou. Ne náhodou jsou proto volby roku 1935 a zásadní zvrát linie Kominterny události časově souběžné.

Léta 1926 – 1927 jsou v řadách všech evropských komunistických stran poznamenána bojem proti „trockisticko – zinověvskému bloku“ (první předseda Kominterny G. Zinověv se stal mezitím v průběhu let pro Stalina a další nepohodlným). Děje se tak i uvnitř KSČ v podobě dalších čistek. V letech 1924 až 1929 jsou tyto čistky takřka na denním programu strany. Mají za úkol donutit pochybující či chybní činovníky strany opustit řady KSČ. K úplné bolševizaci strany sice dojde až v roce 1929, již před tímto datem ale leccos signalizuje věci příští. Definice jednotlivých „úchylek“, se kterými se Kominterny i KSČ samotná potýkala, se časem měnily a postupem doby si žádný straník nemohl být jistý svým setrváním ve funkcích. Tento hon na „trockisty“ se časově kryl i s definitivním mocenským vzestupem Klementa Gottwalda. Roku 1926 se stává vedoucím ústřední agitační a propagační komise, po IV. sjezdu KSČ (1927) se konečně rozhoduje o svém dalším působení a zařazuje se po bok „karlínských kluků“ a bývalého předsedy Hakena. Tito členové KSČ a oportunističtí kariéristé z dalších křídel strany budou režírovat převrat roku 1929.

Snad jen krach na newyorské burze a následná hospodářská destabilizace nejen evropských ekonomik nedovolí, aby se komunisté zcela znemožnili. Pomáhá jim organizování protestních stávek. Odliv členstva se však přesto dostaví. Moskva ale ze svého kurzu uhnout nechce: stále je podle ní potřeba vyřešit „třídní rozpor“ a brojit všemi prostředky proti buržoazně-demokratickému Československu. Tuto taktiku bude KSČ uplatňovat až do roku 1935. A jelikož není mým úkolem v práci ani v této kapitole sledovat krok za krokem dějiny KSČ, nýbrž vývoj jejího vztahu k demokratickému Československu, oprostím se od detailního výčtu dat a přikloním se spíše k této stránce existence československých komunistů.

Ani nové Gottwaldovo vedení neuhýbá z radikálních pozic. Ba naopak. Čistky ve straně, na něž veřejnost záměrně nemá šanci dohlédnout, pokračují a „karlíňští kluci“ po pár měsících získávají v KSČ většinu. Páteř strany, kterou před rokem 1929 představovali „šmeralovci“ se posouvá čím dál výrazněji doleva. Právě Šmeralem hlášaná omezená tolerance k mnohonárodnostnímu československému státu je označena, jak jinak, za „drzost a oportunismus“ a činovníci jakkoli spojení s prvním předsedou KSČ nemilosrdně stranou kritizováni a ostouzeni. Sám Šmeral je pro jistotu odeslán do ústředí Kominterny, což ovšem v tomto případě neznamená povýšení, ale naopak odsunutí na vedlejší kolej.

V KSČ v této době dochází k největšímu odlivu členstva v dosavadní historii strany.⁴⁵ Ta sice uspěje v parlamentních volbách roku 1929, jako varování však musí komunisté brát příliv hlasů pro sociální demokraty, do jejichž řad se mimochodem přesunuli i mnozí bývalí příslušníci KSČ odstranění ze strany po vnitřních čistkách. Zůstává neopominutelným faktem, že KSČ je nenávratně rozštěpena. Odliv členstva a můžeme říci i fragmentace partaje způsobují, že KSČ začíná v období let 1929 – 1930 sázet „na typ komunistické strany – „bolševické avantgardy“, která s malým počtem členů povede miliony nevědoucích nestraníků do revolučního (se vši pravděpodobností) krvavého boje o moc.“⁴⁶

Nemálo členů strany požaduje jednoduše konec poručnickování Kominterny a Gottwaldova vedení. Skupina zmocnivší se vedení strany v průběhu roku 1929 je totiž stále ve straně v menšině. Stranickou základnu i voličskou obec tvoří totiž povětšinou odpůrci nového vedení. To má šanci uchytit se pouze další kritikou státu a jejích představitelů (zvláště patrná byla tehdy nenávisť stranické levice k prezidentu Masarykovi).

Doslova „erbovní“ událostí těchto let je nechvalně proslulá Gottwaldova první parlamentní řeč, ve které znovu ostře zaútočí na celý demokratický systém a československý stát jako takový. Demokracie by měla být nahrazena diktaturou proletariátu, současné státní uspořádání buďto zrušeno či alespoň přebudováno. Gottwaldův projev gradoval vyhlášením nejostřejšího boje „sociálfašistické vládě“.⁴⁷

U samotné bolševizace a jejího průběhu se již nebudeme déle zdržovat, doplníme pouze, že tento systém byl „základem autoritářského a byrokratického socialismu, který v Československu komunisté nastolili o dvacet let později.“⁴⁸

Vůbec celá epocha, s důležitým datem 1935 uprostřed a s dalšími událostmi následujícími je dnešními historiky a politiky brána jako jakási „laboratoř“, ve které se nám komunistické názory zjevují v té pravé podobě. Rétorika ještě totiž není svazována účastí komunistů ve vládě nebo situací po roce 1948 a může být chápána ve své sirové, propagandou neupravené podobě. V chování komunistů v meziválečném období a zvláště pak v rozmezí let 1929 až 1935 nalézáme však přesto podezřele mnoho paralel právě s událostmi pounorovými. Ostatně, to, že se

⁴⁵ Počet členů KSČ po nástupu „kominternovské levice“ (Gottwald a jemu věrní činovníci strany) poklesl oproti roku 1928 téměř o polovinu – ze zhruba 150 000 na 81 000. Viz Rupnik, s. 85.

⁴⁶ Kárník, Kopeček, Svazek I., s. 69.

⁴⁷ Gottwald se dále dotkl i národnostního problému. Jinak však dále pokračoval ve svých výlevech na adresu státu a demokracie: „Přejde vás smích! My tento svůj boj povedeme bez ohledu na oběti, houževnatě a cílevědomě, do té doby, až vaše panství bude smeteno.“ Viz Nechvátal, s. 97.

⁴⁸ Rupnik, s. 87.

komunisté z vůle Kominterny připojili po roce 1935 k „národní frontě protifašistického odporu“, se koneckonců stalo startovní čarou k nastolení celé éry posttotalitní vlády této strany v Československu.

Nepředbíhejme však. K jistému uvolnění napjaté situace mezi komunisty, ostatními levicovými stranami i celým politickým systémem docházelo již po Hitlerově nástupu do čela Německa v roce 1933.⁴⁹ Částečně opouštěny byly teze o „sociálfašismu“ vyhlášené v komunistickém hnutí o pět let dříve, rovněž rétorika strany a její poměr k ČSR se obracely. Ne sice radikálně, Henlein ani Hitler ještě nepředstavovali opravdu přímé ohrožení státní integrity, částečná změna však již byla patrná. KSCĚ opatrně připouštěla, že nebezpečí přicházející z Německa by mohlo znamenat větší problém pro komunistické hnutí, nežli aktivity sociálních demokratů a socialistů v ČSR. Nacistické nebezpečí je ale v řadách KSCĚ stále bagatelizováno (a bude se tak dít až do roku 1935). Nacismus jako takový pak považován pouze za jakousi zvrhlou variantu demokracie a dáván za příklad „buržoazním“ stranám v Československu jako cíl, ke kterému všechny směřují.⁵⁰ Uvnitř KSCĚ již ale dávno existují pochyby.⁵¹ Všichni „pochybovači“ jsou ovšem brzy stranou přivedeni k poslušnosti či z ní rovnou vyobcováni jakožto „rozvraceči“, „oportunisté“ či „trockisté“.

Nový poměr KSCĚ ke státu se tedy definitivně ustaví až roku 1935.

⁴⁹ O mezinárodní situaci v Evropě ve 30. letech bude blíže pojednáno ve druhé kapitole.

⁵⁰ Ještě 1. dubna 1933, tedy dlouho po definitivním nastolení nacistické diktatury v Německu, je ve stranickém listu Rudé právo uveřejněna rezoluce KI o tom, že „nacistická diktatura pomůže masám zbavit se iluzí o demokracii.“ Viz Rupnik, s. 108.

⁵¹ Nejsilněji zaznívaly ze strany dřívějšího Gottwaldova věrného Josefa Guttmana, který doplatil na svou kritiku zhoubných postupů Kominterny, které podle něj způsobily, že Hitlerově NSDAP do jisté míry pomohla k moci právě německá sekce KI. Celá tzv. Guttmanova aféra jinak dobře dokládá, jak KSCĚ prožívala rozpory mezi požadavky domácí reality a moskevské Kominterny. Někteří činovníci KSCĚ začali dobře chápat, že pokyny přicházející z Moskvy zcela neodpovídají mezinárodně-politické situaci.

2. KAPITOLA

ZAHRANIČNÍ PRVKY PROGRAMOVÉ ZMĚNY

2.1. Mezinárodní situace ve 30. letech, vojenské konflikty a militarizace, expanzivní potenciál v Evropě

Na programovou změnu, která se udála v komunistickém hnutí a v KSČ v polovině 30. let, měla vliv jak situace za hranicemi Československa – tedy zvláště v Německu a v Sovětském svazu, tak i doma. Obraťme naši pozornost nejprve na mezinárodní dění.

Událost, která vlastně udala směr tomu, co se dělo na Starém kontinentu a ovlivnila také situaci v Kominterně, představoval nesporně tzv. Černý pátek – hluboký pokles cen akcií na newyorské burze. Ač k němu došlo ještě v letech dvacátých, konkrétně 24. října 1929, jen málokterá událost v historii 20. století měla tak mocný dopad na celé další desetiletí. Konala se nejhlubší hospodářská krize moderní doby, která zasáhla všechna odvětví, od průmyslové výroby po bankovníctví. Svého dna dosáhla v letech 1929 – 1933, kdy světová výroba poklesla o celých 38 %, mezinárodní obchod pak o 34 %.⁵² Prudce stoupala nezaměstnanost („v únoru vykazovala československá statistika děsivé číslo 920 000“)⁵³, ohromný počet lidí přišel tehdy o vše – celoživotní úspory, v některých částech světa i o víru ve světový řád a demokracii.

Krize vznikla ve Spojených státech amerických a ne náhodou byly nejpostiženějšími evropskými zeměmi Rakousko a Německo, které ve velkém využívaly amerických úvěrů. Důležitým faktem se stala neschopnost vlád těchto i dalších států hospodářskou krizi efektivně řešit. A byť se ekonomika postavila po roce 1933 jakž takž zase na nohy, po celá třicátá léta již nedosáhla průmyslová výroba a objem mezinárodního obchodu čísel z let dvacátých.

⁵² Pečenka, Marek, Luňák, Petr a kol.: Encyklopedie moderní historie. Praha, Libri 1999, s. 183 – 184.

⁵³ Křen, s. 419.

Zhoršená životní situace pak poskytovala argumenty obratným demagogům a populistům z levého i pravého kraje politického spektra.⁵⁴ V mezinárodně politické oblasti posloužila krize jako záminka pro revizi mezinárodního Versaillského systému a expanzi revizionistických států.

Komunisté, dlouhá léta zahledění do sebe a držící se pevně svých dogmat, zjišťují až poměrně dlouho po Hitlerově nástupu do křesla německého kancléře, že nacistické nebezpečí ohrožuje samu existenci komunistických hnutí v jednotlivých zemích, v případě Československa pak také státní integritu. Českoslovenští komunisté dobře ví, že demokratické státní zřízení jim (až na výjimky) více méně umožňuje pohodlné působení v rámci stranického systému. Ohrožení, které přichází zvenčí proto někteří činovníci strany rozpoznávají rychleji a reagují na ně bystřeji, nežli samo moskevské ústředí.

Kritika ze strany některých členů KSČ padá v té době nejen na hlavu Kominterny s upozorněním na její přílišnou odtrženost od středoevropských problémů, ale i na adresu některých komunistických stran, které se chovají stále dle starých pokynů KI a umožňují *de facto* instalování a fungování nedemokratických režimů ve svých zemích. Zde jde především o německé komunisty. Budiž ovšem řečeno, že i pozice samotné KSČ se v tomto měnila jen velmi pomalu. Ve straně samotné nacházeli se sice jedinci pochybující již o praktikách KI, ale vedení v čele s Gottwaldem neuhýbalo ze svého kurzu, tj. stále poslušně plnilo zadání přicházející z moskevského centra.

Mezinárodní situaci ve střední Evropě ovšem čeřilo nejen Hitlerovo Německo. Výmluvné je již konstatování, že Československá republika byla v prostoru na východ od Říše prokazatelně jediným vskutku demokratickým státem. Obklopeno revizionistickým Horthyovským Maďarskem, autoritářským Pilsudského Polskem i zvolna se od demokracie odpoutávajícím Rakouskem, měla ČSR tendenci jak upevňovat stávající spojenecké vazby (organizační pakt Malé dohody – 1933, smlouvy s Francií), tak i vytvářet nové. Důležitým zahraničním impulsem se stala pro KSČ změna politiky Sovětského svazu směrem k Československu, Francii i dalším evropským zemím.

⁵⁴ Ostatně krize nemusela být využívána jen politickými fanatiky, jakými byli Hitler a jemu podobní. Také v Československu, ač si narozdíl od sousedních států jistě uchovalo svůj demokratický charakter, rostla problematická kartelizace a syndikalizace, zesílil státní intervencionismus. Rovněž míra demokracie, pokud ji lze srovnat např. s polovinou 20. let, výrazně poklesla. Zvláště cenzura se v ČSR v těchto letech dočkala svého vrcholného uplatnění. A nebyli by to českoslovenští komunisté, kdyby s vydatnou pomocí Kominterny tuto situaci nedokázali využít.

Zatímco dříve Kominternu a sovětské představitelé jednoznačně odmítali samotné Československo jako neživotaschopný výplod Versaillského systému, který nemá na mapě Evropy co dělat (a vedoucí představitelé KSČ toto vzápětí doma tlumočili), již kolem roku 1934 se postoje SSSR mění. Stejně jako se mění po 1. světové válce převládající *phobie rouge* – tedy strach z komunismu.⁵⁵ Ten zabraňoval i západoevropským velmocím rychle a správně zhodnotit pravé nebezpečí přicházející z Hitlerova Německa.

Především Francie nebyla schopna hrát roli opravdové velmoci a poháněna úsilím o zajištění vlastní bezpečnosti, hledala spojence jak ve Velké Británii, tak právě na východě v Malé dohodě a později i v sovětském Rusku.

Vůči Německu začala být již tehdy, tedy zhruba v polovině 30. let, uplatňována ze strany Francie a Velké Británie politika ústupků (*appeasement*), která sehraje významnou roli v době Hitlerova definitivního mocenského vzestupu i na evropské a světové scéně. Na částečnou obranu tohoto přístupu v mezinárodních vztazích, musíme ovšem poznamenat, že ve zmiňovaném období panovalo nejen v Evropě přesvědčení o částečné „výhodnosti“ růstu jak „hnědého“, tak „rudého“ nebezpečí. Očekával se střet obou totalitarismů a prostřednictvím tohoto konfliktu i jejich vzájemná neutralizace.

Hitler i díky této konstelaci, kdy byla jeho politika očividně podceňována právě Francií a Velkou Británií, postupuje se svou politikou velmi rychle kupředu. Na podzim 1933 Německo demonstrativně opouští odzbrojovací konferenci v Ženevě, rok nato pak vystupuje i ze Společnosti národů. Následuje úspěch plebiscitu v Sársku, po němž Hitler prohlašuje, že se již necítí být vázán mírovými smlouvami z Versailles, a v rozporu s nimi zavádí všeobecnou brannou povinnost. Hitler hledá spojence a nachází je ve fašistické Itálii a Japonsku. Nejprve je roku 1936 uzavřena dohoda nazývaná Osa Berlín – Řím (jedním z důležitých výsledků uzavření této aliance je to, že Itálie ustupuje od svých mocenských aspirací ve střední Evropě a přenechává tuto oblast plně Německu), krátce nato se k těmto dvěma zemím připojuje i Japonsko. Je založen Pakt proti Kominterně. Aktivita německého ministra zahraničí Ribbentropa je poté završena Ocelovým paktem a Paktem tří.

⁵⁵ Viz Křen, s. 422.

Situace je napjatá i na jihu kontinentu. Roku 1935 Itálie přepadává Habeš, následujícího roku se rozhořívá občanská válka ve Španělsku, ve které Hitler s Mussolinim čile intervenují.⁵⁶

Na všechny tyto události reagují demokratické státy v Evropě a USA velmi liknavě, většinou se uchylují jen k nic neřešícím diplomatickým protestům či zcela neúčinným sankcím. Ty nejsou schopny bránit expanzivnímu potenciálu Německa a Itálie a pomalu otevírají cestu ke globálnímu konfliktu.

I přes všechny Hitlerovy kroky, jimiž jasně naznačoval, kam bude po upevnění svého postavení upírat svou pozornost, se paradoxně i ve státech střední Evropy vytvářejí strany či platformy uvnitř (především pravicových) stran, pro které je Hitler vítanou posilou a příkladem (u nás takové křídlo existuje především uvnitř strany republikánské, tedy agrárníků). Zatímco tedy pravicové a krajně pravicové strany bagatelizují nacistickou a fašistickou hrozbu, komunisté dle pokynů Kominterny mávají nejprve rukou nad nebezpečím zprava i zleva, ačkoliv bystří jedinci v celé Evropě již nepochybují o totalitárním charakteru hitlerovského, mussoliniovského i stalinistického režimu.

Československo samé, resp. jeho zahraniční politika, pomalu opouštělo mantinely dané spojenectvím s Rumuny a Jugoslávci v rámci Malé dohody a přichylovalo se k Rusku, které se mělo stát, dle slov Edvarda Beneše, prostředkem k vytvoření „*nové konstelace, nové rovnováhy sil*“.⁵⁷ Problém pro Beneše však představovala velmi chladná reakce Německa a Polska. Koketování států sdružených v Malé dohodě a dalších zemí se Sověty braly Berlín a Varšava jako vypouštění nebezpečného džina z láhve. Zvláště Německo podnikalo okamžité a zcela konkrétní kroky k neutralizaci československých zájmů na Balkáně i jinde. Hitlerova mnohdy dosti anarchická a neurovnaná zahraniční politika měla ale za výsledek i kroky, jichž by se evropští diplomaté nenadáli. Za příklad mohou sloužit „*jednání mezi Moskvou a Berlínem o vzájemný pakt bez účasti Francie a ČSR*“.⁵⁸ Mnozí politici se hrozili obnovení spojenectví mezi Ruskem a Německem, i kdyby mělo jít, jako tomu bylo ve 20. letech, „jen“ o sbratření na základě výměny vojenského materiálu a surovin (Rapallská smlouva).

⁵⁶ Krom nich se v konfliktu do určité míry (ne příliš) angažoval i Sovětský svaz. Zatímco ale Hitler svou pomoc Frankovi cílil do jisté míry takticky, strategicky, dalo by se říci i rozvázně, Stalin a Kominternu (jak si později stěžovali nejen radikální odpůrci jejich postupů) opakovali staré chyby a namísto boje s frankismem využívali španělského konfliktu k likvidaci anarchosyndikalistů a trockistů. I v tomto konfliktu se tedy odrážely dlouholeté a vyčerpávající spory mezi jednotlivými skupinami uvnitř komunistického hnutí.

⁵⁷ Klímek, Antonín, Kubů, Eduard: Československá zahraniční politika 1918 – 1938 – Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha, I.S.E. 1995, s. 70.

⁵⁸ Tamtéž.

Pokračující obnovování vojenské síly Německa však vedlo v konečném důsledku k ukončení spolupráce mezi těmito dvěma státy a k začátku spojení mezi Francií, Ruskem a některými středoevropskými státy (již ne ale Polskem, které naopak hledalo cestu k Německu). Ty operovaly s myšlenkou, že pokud mezi Francií a jimi stojí mocné Německo, nebude na škodu pokud budou mít garance spojení i z druhé strany, tedy z Ruska.⁵⁹ Tomu ale nešlo ani tak o obranu malých státek mezi ním a Německem (jak to bude hlavně v letech kolem Mnichova vehementně hlásat vůdce komunistů Gottwald), nýbrž o okno do Evropy, které mu mělo otevřít především Československo. Ačkoli na druhou stranu Stalin moc dobře věděl, že případné zhroutilí demokracie v ČSR může znamenat ohrožení i pro samotný Sovětský svaz.

Vztahy mezi Prahou a Moskvou rozmrzaly a výsledkem se stalo normalizování diplomatických styků k 9. červnu 1934 a především podepsání československo-sovětské smlouvy 16. května příštího roku. Smlouva se stala důležitou nejen proto, že se díky ní Československo zařazovalo do sovětského bezpečnostního systému, ale i z toho důvodu, že opět spojila komunisty a socialisty v Československu.

Zvláště komunisté si pak tento úspěch československé diplomacie nárokovali, a to jako svůj nesporný triumf. Tuto tezi opakovali někteří čeští autoři ještě na konci 80. let minulého století: *„Uzavření československo – sovětské smlouvy vytvořilo v československém vnitřním životě zvláštní situaci. Nesporně se jednalo o politický a morální triumf komunistů.“*⁶⁰

Zatímco od nich sklídlí spoluvůdce smlouvy Beneš *„až frenetický potlesk“*⁶¹, pravice se proti podpisu ohrazovala, upozorňující hlavně na to, že by tento akt mohl narušit křehké soužití Československa v těsném sousedství hitlerovského Německa. Současně ale nesmíme opomenout zmínit všeobecný nepřilíš kladný vztah pravicových politiků k Benešovi.

Tyto a další rozpory v pojetí nejen československé zahraniční politiky a rovněž její nekonzistentnost se měly později obrátit právě proti ČSR, neboť jich využil Adolf Hitler a nacistické Německo při plánování a realizaci agrese v letech 1938, resp. 1939.

⁵⁹ V Československu, ve Francii i jinde však existovaly síly, jež vztahům mezi svou zemí a Sovětským svazem vůbec nepřály. V ČSR to byli krom demokratických pravicových stran a slabých československých fašistů především lidé sdružení kolem významného prvorepublikového politika Karla Kramáře. U nich a rovněž ve francouzských a britských konzervativních kruzích se vytvořily při vzpomínce na bolševickou revoluci i pozdější praktiky sovětského režimu základy přetrvávajícího nepřátelství vůči Sovětskému svazu. Tyto pocity ještě umocňovalo vědomí dvojkolejnosti sovětské zahraniční politiky, kterou SSSR uskutečňoval vedle ministerstva zahraničí také skrze Komunistickou internacionálu, a to až do roku 1933. Viz s. 22 – 23.

⁶⁰ Galandauer, Jan: Bohumír Šmeral, 1914 – 1941. Praha, Nakladatelství Svoboda 1986, s. 441.

⁶¹ Klimek, Kubů, s. 72.

2.2. Programová proměna zahraniční centrály

Byť byla situace mezi lety 1933 až 1935 (Hitlerův, resp. Henleinův nástup)⁶² v Evropě krajně napjatá, Kominternu reagovala jen velmi těžkopádně. Z ústředí KI stále přicházely pokyny radikálně skoncovat se stávajícím státním zřízením, KSC se měla připravovat na občanskou válku, která měla vypuknout, aby svrhla stávající vládní garnituru i třídy.

Naproti tomu se však můžeme v pramenech dočíst i o odlišných postupech KI a jejich reakcích na postup Německa v mezinárodních vztazích tohoto období. Myšlenková rigidita většiny vůdců KI ostře kontrastovala s výzvami některých činovníků téže organizace sledovat mezinárodně politickou situaci v Evropě a adekvátně na ni reagovat. K oficiální části politiky Kominterny již v závěru roku 1933 patřilo propagování tzv. taktiky jednotné fronty. Zatím to byly spíše nespělé náznaky, přesto patřil tento postup k zásadní změně v rozhodování Moskvy a KI. Zahraniční politika se v těchto letech jednoduše mění, ubývá v ní chaotických a nahodilých rozhodnutí, naopak – jakoby se prosvětluje, stává se lépe předvídatelnou.

Ač stále musíme rozlišovat mezi zahraniční politikou která je prezentována ruským ministerstvem zahraničí a kterou artikuluje Komunistická internacionála, v letech před vypuknutím 2. světové války se obě linie sblíží. Nejen radikální levice pak uvítala tuto „unifikaci“ sovětské zahraniční politiky. Její těžiště se v těchto letech posouvá plně k evropským záležitostem. K tomu všemu dopomohl sovětským politikům především Hitlerův nástup do čela Německa.

⁶² Obrat, který ohlásila Komunistická internacionála na svém VII. kongresu, znamenal mimo jiné také reakci na výsledky parlamentních voleb v Československu. Ty se konaly 16. května 1935. Bezprecedentní úspěch v nich zaznamenala a nejsilnější stranou se stala právě Henleinova krajně pravicová Sudetendeutsche Partei, když získala 15,2 % hlasů. KSC skončila pátá v pořadí – právě za Henleinovci, dále za agrárníky, sociálními demokraty a národními socialisty se ziskem zhruba 10 % hlasů voličů. Shrneme-li pozice jednotlivých politických stran, resp. táborů, do kterých je lze zařadit, výsledkem musí být tvrzení, že výrazně vzrostl extrém na pravici. O vzestupu levicového extrému hovořit dost dobře nelze – vždyť KSC získala zhruba stejné procento hlasů a stejný počet mandátů v Poslanecké sněmovně (30) jako v předchozích parlamentních volbách roku 1929. Vzhledem k růstu počtu obyvatel ČSR v tomto období přesvědčila však oproti roku 1929 KSC více voličů.

Již v těchto volbách, resp. v jejich výsledcích byl patrný posun v taktice Kominterny a KSC, která prezentovala komunisty jako obránce země před nacismem. Straně sice, podobně jako např. německým (aktivistickým) partajím, ubylo hlasů od německých voličů, počet českých voličů se však naopak zvýšil. Stále ale KSC získávala zdaleka nejvíce na Slovensku a Podkarpatské Rusi (důvodem byl menší počet etnických Němců – voličů - na těchto územích). K jednoznačnému volebnímu trumfu KSC pak patřil podpis československo-sovětské smlouvy a z ní vyplývající spolupráce a pozdější spojení mezi ČSR a SSSR. Důležitým znakem tohoto období je i vzestup členstva a voličstva levicových stran v ČSR, KSC nevyjímaje. K vzestupu členstva blíže viz Kopeček, Kárník, Svazek I., s. 70. K samotným výsledkům parlamentních voleb z roku 1935 viz např. Pernes, Jiří: České dějiny v datech. Praha, Albatros 1998, s. 146, Kárník, Kopeček, Svazek I, s. 63 – 88 či Cabada, Ladislav, Vodička, Karel: Politický systém České republiky – Historie a současnost. Praha, Portál 2003, s. 33.

V reakci na to vydal 5. března 1933 výkonný výbor Kominterny prohlášení k „dělníkům zemí celého světa“. Formuloval v něm program jednotné fronty komunistických a sociálně demokratických stran proti fašismu. Vývoj na politické mapě Evropy jasně ukazoval, že sílícímu tlaku totalitárních hnutí - německého a italského - nelze odolat bez účinného spojení všech levicových subjektů.

SSSR a s ní tehdy již blízce spolupracující Kominternu tedy v důsledku vyostřené mezinárodně politické situace opouštějí plány na revoluční jednání a smiřují se se *statem quo* západních demokracií (resp. musí jej akceptovat). Nová fáze v dějinách mezinárodního komunistického hnutí se tak vyznačuje přechodem „*od třídního boje ke spolupráci s národní buržoazií*.“⁶³ Komunisté měli napříště tolerovat účast sociálních demokratů a socialistů ve vládách, otevírala se i možnost vzájemné spolupráce.

V žádném případě však nešlo o nějakou demokratizaci hnutí, jak o tom byli přesvědčeni ještě českoslovenští historici v 60. letech, ale o taktické jednání představitelů Sovětského svazu i Kominterny. I když smířlivý slovník ke včerejším „zrádcům“ a částečná rehabilitace některých z nich, jehož užívali řečníci XVII. sjezdu sovětské komunistické strany (leden – únor 1934), by takovou interpretaci mohl podporovat. I přesto však byla „nová“, vstřícnější politika Kominterny namířena stále především vně hnutí, nežli dovnitř.

Avšak i pokusy o změnu kurzu směrem mimo hranice komunistického hnutí mezi lety 1933 - 1935 však byly Moskvou soustavně kontrolovány, a když bylo potřeba, i ostře kritizovány. Impulsy, které již leccos naznačovaly, se původně objevily především v románských zemích. K relevantním krokům docházelo ale zejména u francouzských komunistů. V reakci na vzestup krajně pravicových nálad byla pak Komunistickou stranou Francie, levicovými odbory CGT a socialisty zorganizována generální stávka. „Jednota za každou cenu“ stvrzena změnou linie na celostátní konferenci v Ivry (24. – 26. června 1934).

Tato frontistická politika byla však tolerována pouze západním komunistickým stranám. Českoslovenští komunisté museli dále čekat na nějaké její oficiální stvrzení Kominternou. Přesto se již před VII. kongresem Kominterny, který právě tento nový kurz petrifikoval, ozývaly i uvnitř KSČ hlasy požadující omezeně samostatný postup komunistů v této věci. Zvláště Jan Šverma, jeden z mála vskutku racionálně myslících meziválečných komunistů, se chopil v tomto

⁶³ Rupnik, s. 121.

iniciativy (Gottwald a Kopecký prchli téhož roku před československým zatykačem a dění v KSČ sledovali pouze z exilu v Moskvě).

Kominternu však ani tehdy (listopad 1934) nedopřála Švermovi a KSČ luxus vlastní iniciativy a vůči jakémukoli náznaku nové politiky v Československu se postavila odmítavě. Ba co víc, komise exekutivy KI, jež se sešla 23. listopadu 1934, tvrdě kritizovala pražské vedení KSČ. A vznesla proti němu prověřené argumenty: politika sjednocení všech levicových sil hrozí setřením rozdílu mezi komunistickou stranou a pozicemi, na nichž stojí sociální demokracie.⁶⁴

Navzdory patrnému a do jisté míry samoočistnému pohybu uvnitř struktur Kominterny se tedy v těchto otázkách její oficiální rétorika příliš nezměnila. Postihy, které směrem k československým komunistům uplatňovala, navíc zesilovalo i zvláštní rozštěpení KSČ. Nyní již ne přímo ideologické, nýbrž územní. KSČ totiž mnohdy měla dvoje vedení: to v Praze (Šverma – ten zastupoval stranu především navenek, před veřejností a Slánský, který vedl KSČ „zevnitř“) a moskevské (Gottwald, Kopecký). A právě přes komunistické emigranty v Moskvě ovlivňovala KI jednání KSČ snad ještě intenzivněji než jindy. Gottwald a jiní ve svých brožurách a směrnicích plně přijímají pokyny Kominterny, s nimi ale stále až příliš vyhrocené postoje vůči československé buržoazii. Konečnou změnu v postojích komunistického hnutí tedy musí přinést až VII. kongres Kominterny roku 1935.

Ten probíhal od 25. června do 20. srpna 1935 a zásadním výstupem z jednání se stalo přehodnocení spolupráce komunistických stran s ostatními (demokratickými) subjekty.⁶⁵ Zatímco tedy ještě v kampani před prezidentskými, resp. parlamentními volbami (1934 a 1935) českoslovenští komunisté používali ostré kritiky vůči socialistickým i občanským politickým stranám, kongres Kominterny přesměroval jejich tlak od „sociálfašismu“ k opravdovému fašismu, resp. nacismu. Ideologický boj měl ale probíhat také proti jednotlivým fašistickým hnutím v zemích, kde měla Kominternu své sekce. Tedy i v Československu.

⁶⁴ Švermovo vedení váhalo v této době někde mezi totální oddaností Kominterně a gesty vyzývajícími k omezené spolupráci mezi levicovými partajemi v ČSR. Přesvědčit nás o tom může např. heslo vydané ÚV KSČ: „Proti pracovnímu souručenství s buržoazií, za bojové socialistické souručenství!“. S termínem „sociální souručenství“ přišla KSČ již na X. plénu svého ÚV na podzim 1934 (to jen, abychom si uvědomili, že změny v politice komunistických stran nebyly prezentovány až v průběhu VII. kongresu KI, ale vznikaly pomalu, „evoluční“ cestou). Motto balancovalo přesně uprostřed mezi minulostí a budoucností. Více viz Kárník, Kopeček, Svazek I, s. 68.

⁶⁵ A nejen to, všechny nejdůležitější úkoly, jejichž splnění si VII. sjezd předsevzal, zněly v oficiálním znění takto: A. Zaměřit hlavní úder proti fašismu a válečnému nebezpečí, B. Dosáhnout vytvoření jednotné dělnické a široké lidové fronty, C. Vytvořit protifašistickou frontu v koloniálních a závislých zemích k sjednocení všech sil národního osvobození, D. Vytvořit kolem SSSR jako středisku všech revolučních a demokratických sil světovou frontu boje proti fašismu a válce. Viz Pelikán, Bohumil: Komunistická internacionála. Data a fakta 1919 – 1943. Bibliografie, 2. díl. Praha, Ústav marxismu-leninismu 1984, s. 313.

Krom schválení účasti komunistů při obraně demokratických režimů proti fašistické agresi, představovalo další výrazný posun deklarování poskytnutí větší volnosti v rozhodování jednotlivým sekcím Kominterny. Vedení Internacionály mělo pak mít pouze koordinační funkci. Vedoucí představitelé KI tedy, zdá se, počali chápat, že jednotné příkazy a doporučení, společně s dosavadní přísnou uniformitou komunistického hnutí, nejsou tím nejlepším způsobem jak efektivně odolávat nátlaku nedemokratických a výbojných režimů na Starém kontinentu. Jak se však posléze ukázalo – tato hlasitě deklarovaná decentralizace Kominterny se nedočkala v pozdějších letech přílišného uplatnění. Oficiálně tomu tak sice bylo⁶⁶, v praxi však KI přistoupila naopak k ještě většímu utužení disciplíny v komunistickém hnutí. Internacionála sama se navíc dostávala do stále větší závislosti na sovětském byru.

Co víc – nejen že se postupy KI takřkajíc nezměnily, či se změnily pouze v oficiálních prohlášeních – Kominternu se nebyla schopna distancovat ani od katastrofální politiky 1. poloviny 30. let, především od svých chybných kroků na mezinárodním poli.⁶⁷

Klement Gottwald⁶⁸, jenž se kongresu se svými soudruhy rovněž účastnil, přednesl již v průběhu jeho trvání několik obsáhlých proslovů, z nichž nejstěžejnější byl v tomto smyslu ten o KSČ jakožto straně, která se zapojuje do obrany republiky a která se na to konto zasazuje o spolupráci KSČ se socialistickými stranami: *„Komunistická strana Československa vždy bojovala a bojuje o to, aby taková akční jednota proletariátu a jednotná lidová fronta všech protifašistických živelů byla uskutečněna a aby pracující lid Československa si tak vytvořil předpoklady nejen k úspěšné obraně, nýbrž k protinástupu. Chceme, aby socialistické strany s námi utvořily bojové souručenství (...), aby byla zahrazena cesta fašismu. Tím, když společně budeme bojovat za to, aby důsledky (hospodářské – pozn. aut.) krize byly převaleny na bedra bohatých, když dělníci, rolníci, živnostníci, pracující inteligence, mládež a pracující obyvatelstvo nečeských národů budou vidět, že bojové socialistické souručenství vsutku hájí jejich sociální*

⁶⁶ Což dokazují např. slova samotného G. Dimitrova: „Je samozřejmé, že jednotná fronta v různých zemích bude uskutečňována různým způsobem, v různých formách, podle stavu a povahy dělnických organizací, podle jejich politické úrovně, podle konkrétní politické situace země (...).“ Viz Nejepínská, Marie: *Boj Komunistické internacionály a KSČ proti fašismu a přípravám druhé světové války*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1972, s. 56.

⁶⁷ Také z toho důvodu existuje mnoho často vzájemně si odporujících výkladů koncepce VII. kongresu KI. Téměř by se dalo říct, že co kniha na toto téma, to odlišný názor.

⁶⁸ Gottwald se neúčastnil kongresu pouze jako řadový delegát, nýbrž pracoval v Moskvě v agitačním a propagačním oddělení KI, a to již od srpna 1934. Na VII. kongresu byl zvolen členem prezidia a sekretariátu výkonného výboru KI. Krom něho přednesli v průběhu kongresu své referáty ještě A. Zápotocký, V. Široký, J. Šverma, R. Slánský či V. Kopecký. Viz Pelikán, s. 314.

*zájmy, pak bude fašistické demagogii vzata půda pod nohama. Chceme, aby socialistické strany s námi utvořily bojové souručenství konečně proto, aby byl udržen mír a Československo se nestalo Hitlerovou obětí.*⁶⁹

Domácí vedení (tehdy v čele s J. Švermou) si vysvětlilo závěry VII. kongresu KI jako povolení k plnému provádění politiky, o kterou se snažilo již od konce roku 1934.

Kominternu donutila tedy i ultraortodoxní členy KSČ k obratu stranické linie. Součástí této, pro některé pozorovatele, velmi náhlé změny, se mělo stát uplatnění bodů, jež měly tu kterou komunistickou stranu *de facto* smířit s dříve nepřátelskými politickými tábory.⁷⁰ Po tomto smíření mělo následovat vlastní budování jednotné fronty, pod jejímž praporem se měly spojit všechny antifašistické partaje v boji proti silicímu nacistickému nebezpečí. Ba co víc, komunistické strany se měly stát vedoucím činitelem jednotné fronty, vedoucí antifašistickou silou.⁷¹ K tomu bylo potřeba oprostít se od postupů, které Kominternu dosud vnucovala jednotlivým svým sekcím.⁷²

Nenechme se však mýlit. Ač bylo konečné prosazení diktatury proletariátu odsunuto do klidnějších dob a za nejdůležitější cíl bylo stanoveno vítězství ve sporu mezi demokracií a fašismem⁷³, Komunistická internacionála nadále vyzývala „*k neutuchající bdělosti vůči pravcovému oportunistu a reformismu.*“⁷⁴

V případě komunistického hnutí tedy nešlo, navzdory všemu, co Moskva navenek prezentovala, o nějakou „demokratizaci“, nýbrž o ještě větší utužení Stalinovy diktatury. Ani sama KSČ neuhnula ze stalinského kurzu, naopak. Tento charakter strany byl potvrzen, stejně tak jako propojení KSČ s Kominternou a Sovětským svazem.⁷⁵

⁶⁹ Gottwald, Klement: *Proti fašismu a válce, za lidovou demokracii a socialistickou revoluci*. Praha, Nakladatelství Svoboda 1986, s. 14 – 15.

⁷⁰ Jak se tato změna politiky Kominterny konkrétně odrazila v činnosti samotné KSČ viz 3. kapitola.

⁷¹ Podobně jako v případě odboje za 2. světové války, i v tomto případě se pozdější poúnorová historiografie pokoušela prosadit názor, že to byli právě komunisté, kdo se rozhodující měrou podíleli na postupu proti nacismu: *Historický význam VII. kongresu tkví v tom, že vytyčil a zdůvodnil program společného protifašistického a protiválečného boje všech demokratických a pokrokových sil v národním i mezinárodním měřítku. Učinil tak v době, kdy demokratické síly neměly v základních otázkách jasné stanovisko a kdy byly rozděleny (...) Hlavním bojovníkem proti fašismu mohla být jen dělnická třída (...)*“ Viz Nejeptínská, s. 55 – 56.

⁷² I oficiální komunistická historiografie připouští, že smyslem sjezdu byla rovněž: *nutnost překonání sektářských tendencí*. Viz Pelikán, s. 312.

⁷³ „*Kongres zdůraznil, že na pořadu dne nestojí před dělnickou třídou boj za cíl socialistické revoluce, ale boj proti fašismu.*“ Viz Galandauer, s. 441.

⁷⁴ Nechvátal, s. 111.

⁷⁵ Ostatně: *Za hlavní úkol komunistických stran vyhlásil VII. kongres KI boj za mír a na obranu Sovětského svazu proti možnosti válečného útoku proti němu*. Viz Nejeptínská, s. 56.

Z výše uvedeného vyplývá, že kongres jednotu do řad komunistického hnutí nepřinesl. Ani se z něj, navzdory očekáváním, nestal monolit, mocnější ve svých krocích a s větším respektem lidí mimo komunistické hnutí.

Někteří ortodoxní straníci se se změnou poměru komunismu k demokratickému zřízení a parlamentním praktikám dlouho nemohli smířit. Obviňovali vedoucí činitele Kominterny z oportunistu a zrady leninských ideálů, z rozchodu s lidem či z přichylnosti k sociálně demokratickým tezím. Za pohřbívání myšlenky světové proletářské revoluce považovali také námi zmíněné Levé fronty ve Francii a ve Španělsku. A to ještě tito „kverulanti“ netušili, že Stalin, jenž držel v Kominterně faktickou moc, chystá pro tyto „pravé leninisty“ další překvapení. Z mnoha Stalinových kousků z tohoto období jmenujme např. konstrukci nové kvazi-demokratické sovětské ústavy (1936) a především cílenou, do mnoha let rozprostřenou likvidaci právě těchto starých kádrů - dřívějších Leninových souputníků (bývalí předsedové Kominterny Zinovjev, Bucharin, dále Radek, Kamenjev ad.). A nejen jich – Stalin postupně vylikvidoval všechny struktury, které mu nebyly po vůli (tímto způsobem prakticky rozprášil např. původní polskou KS).

Pozornost tvůrců této změny – z těch nejznámějších jmenujme např. Bulhara Georgi Dimitrova, Itala Palmira Togliattiho a Francouze Maurice Thoreze⁷⁶ – se však obracela i k dalším entitám mezinárodního systému. Kominternu se otevřela nejen směrem k jednotlivým státním celkům, ale i ke Společnosti národů a jejím institucím. Sověty se obratem staly zastánci kolektivní bezpečnosti a v důsledku toho se vázaly i novými bilaterálními smlouvami (např. s Francií či ČSR).

Kotrmelec, který Kominternu v roce 1935 předvedla, však nebudil důvěru ani těch, kteří se spolu se Stalinem dostali do nejvyšších pater organizace a státu, ani obyčejných lidí, tím méně pak zahraničí. Kdo znal alespoň přibližně politickou realitu v SSSR i v Kominterně samotné, musel nutně dojít k přesvědčení, že tato změna linie je pouhým taktickým manévrem a bude vbrzku následována dalším obratem o 180 stupňů. K tomu skutečně v závěru 30. let došlo. Mezi

⁷⁶ G. Dimitrov byl v průběhu kongresu zvolen generálním tajemníkem Kominterny, Togliatti a Thorez byli v té době členy předsednictva KI. G. Dimitrov: „*Komunistická internacionála neváže akční jednotu na žádné podmínky, s výjimkou jedné, elementární pro všechny dělníky. A to, aby akční jednotu byla namířena proti fašismu, proti nástupu kapitálu, proti nebezpečí války, proti třídnímu nepříteli. Toť naše podmínka.*“ Viz Dimitrov, Georgi: Za sjednocení milionů proti fašismu, Praha, Medvěd 1935, s. 21.

těmi, kteří během let ztratili v komunisty důvěru, ale nebyli jen skeptici. Zatímco po obratu linie Kominterny odcházelo z komunistických stran mnoho „pravověrných“, v téže době naopak strana získávala členy nové či staronové. Také vinou tohoto, se nelze dobrat skutečně přesných čísel – počtu lidí, kteří se do komunistických stran vraceli a kteří je opouštěli.

Nicméně platí, že obrat linie Kominterny roku 1935 byl pozitivním signálem pro ty, kteří již s komunisty v pravém slova smyslu nepočítali a brali je pouze jako rozkladný element uvnitř té či oné země. Toto můžeme říci především o komunistech z Francie a právě z Československa. V těchto zemích hráli komunisté významnější úlohu v pluralitních politických systémech.

3. KAPITOLA

DOMÁCÍ PRVKY PROGRAMOVÉ ZMĚNY

3.1. Ekonomické problémy

Můžeme říci, že ekonomickými problémy, které postihly Československo v polovině 30. let vše začíná a zároveň i končí.

Končí doba jednoznačné prosperity na našem území. Ekonomická čísla dosáhnou v případě Československa svých „předkrizových“ hodnot opět až v padesátých letech, tedy zhruba za dvacet let po této největší globální hospodářské krizi v dějinách. Ekonomika státu klesá skutečně až na své samotné dno, počet nezaměstnaných je nejvyšší za dobu trvání první republiky.

Vlády jednotlivých států se pokoušejí krizi čelit, a to často způsoby, které nejsou v souladu s liberálními ekonomickými praktikami (myšleno v demokratických zemích, mezi nimi i v ČSR). Jde především o výraznou centralizaci a koncentraci kapitálu – v ČSR např. vzniká tzv. Velká trojka (Vítkovické horní a hutní těžbařstvo, Pražská železářská společnost, Báňská a hutní společnost). Tato centralizace a koncentrace kapitálu má pochopitelně za následek to, že menší a střední podniky logicky podléhají gigantům, velkým podnikům.

Do samotného Československa samotná krize přichází se zpožděním, o to dramatičtější průběh ale má. Odbyt výrobků lehkého průmyslu, který měl v ČSR dominantní roli, je krizí podlomen – postiženy jsou především pohraniční regiony s převahou německy hovořícího obyvatelstva.

V nejhlubším bodě krize, v roce 1933, se snížil index průmyslové výroby o 40 % (ve vyspělých státech západní Evropy registrujeme pouze třicetiprocentní pokles), přičemž zahraničněobchodní bilance na tom byla ještě hůře. Krom výše zmíněných kroků, které měly zabránit prohlubování již tak dost hluboké krize, přikročila československá vláda k tvrdší daňové politice a úspornému rozpočtovému kurzu. Krize se však tímto ještě zvýšila. Teprve když v roce 1936 sáhla vláda k devalvaci koruny a byla opatrně a pomalu zaváděna další stimulační

opatření, se ekonomika dostala z nejhoršího. Následovala „expanzivní“ finanční politika, podpora průmyslu, státní investice do armády a stavby pohraničních pevností. Tím měla být alespoň částečně snížena nezaměstnanost. Přesto bylo ještě v roce 1937 v republice okolo 400 000 nezaměstnaných.

Jak jsme již uvedli výše, tento bezprecedentní hospodářský kolaps nemá za následek, jak by snad bylo logické, vzestup levicových stran (zleva doprava: KSČ, sociální demokraté, národní socialisté), nýbrž, podobně jako v jiných evropských zemích (Francie), rozkvět domácích krajně pravicových hnutí. A to i přesto, že se v ČSR vzedmula silná vlna stávek. Vysoká nezaměstnanost ale podvazovala odpor dělnictva. S výjimkou roků 1932 (masová stávka horníků na Mostecku, kteří požadovali zvýšení mezd, stávky na Kladensku a Ostravsku) a 1937 bylo stávkové hnutí v Československu hluboko pod nízkou úrovní z let konjunktury.

Jak už bylo několikrát řečeno, reformní socialisté ani komunisté nezaznamenali žádný výrazný vzestup voličských hlasů – všechny tři československé levicové strany zůstaly tak na pozicích z konce 20. let. Vzestup preferencí, zvláště pro komunisty, by se nepochybně konal, kdyby však nebylo V. sjezdu KSČ a z něj vyplývajícího naprostého podřízení strany Stalinově diktátu.

To, že levicové strany nemohly dostatečně využít stávkový potenciál a odpor dělnictva, rovnalo se vlastně velkému neúspěchu. Byť zvláště KSČ dále mobilizovala⁷⁷ nespokojené dělnictvo, především ve velkých městech, bylo to platné jen velmi málo. Důvodů stagnace voličských preferencí i celkové podpory bylo ale mnohem více – mezi nimi hrály prim nekonečné a bratrovražedné boje uvnitř KSČ. Strana (resp. Moskva) si uvědomila až velmi pozdě, že pokud od této taktiky ustoupí, nestane se „revizionistickou“ stranou, ale naopak partají, jež bude celkově důvěryhodnější a pro levicové voličstvo mnohem čitelnější. K tomuto skutečně došlo, konec čistek na to ale vliv neměl, neboť tyto ve straně zdaleka neskončily. Probíhaly dále – především v letech 1936 – 1938, a to v návaznosti na již zmíněné stalinské procesy ve 2. polovině 30. let.

⁷⁷ Slova K. Gottwalda: „*Ve všech koutech kapitalistického světa to praská. I budova kapitalistického panství je podemleta (...). Hospodářská krise roste buržoazii přes hlavu a spěje rychlým tempem k hospodářskému bankrotu (...). Zločinný kapitalistický systém, který přivedl národ na pokraj katastrofy, ztrácí u mas vůčihledně poslední zbytky úvěru. Je pracujícím lidem proklínán a nenáviděn a třese se strachem před nevyhnutelným soudem lidu.*“ Viz Nechvátal, s. 106.

Situace, kdy KSČ nedokázala dostatečně zhodnotit nespokojenost lidí nejen s ekonomickou, ale i politickou situací (která z té ekonomické do jisté míry vyplývala), obrátila se vlastně až těsně před Mnichovem, kdy zvláště obratný řečník a demagog Gottwald dokázal získat zpět množství jak mezi KSČ a socialisty kolísajících voličů, tak i ty, kteří dříve (zvláště po roce 1929) velmi žehrali na nedostatek vnitřní disciplíny a konsenzu uvnitř strany.

Hovoříme-li zde tedy o velké hospodářské krizi 30. let jako o události, která měla neobyčejný vliv na (i s ohledem na dobu poválečnou a dnešek by se dalo říci) definitivní vzestup KSČ, musíme doplnit důležitou premisu: až teprve vzestup preferencí pro Henleina a jeho strany dokonale zmobilizoval komunistický elektorát. Avšak jen a pouze hospodářská krize výrazným stimulem pro komunistické (resp. celé levicové) hnutí v žádném případě nebyla.

3.2. Nacionalizace společnosti

V době světové hospodářské krize jsou zásadně, těžce a nenávratně narušeny i mezinárodní vztahy. Souvislost lze nalézt v postupném úpadku Společnosti národů (SN), který můžeme datovat prakticky již od začátku 30. let. V letech následujících, kdy SN není schopna adekvátně reagovat na množící se vážnější či méně vážné mezinárodní konflikty, je pak již jasně patrná její neschopnost přikročit k akcím, jež by zabránily hrozícímu celosvětovému konfliktu.

Nejen v důsledku hospodářské krize nastává ve 30. letech rovněž krize demokracie na kontinentě – objevují se snahy nahradit ji autoritativními či totalitárními formami vlády. Ač přímo toto není případ tehdejšího Československa, objevuje se u nás jiný fenomén spjatý s tehdejší nejistou dobou – fenomén nacionalismu.

Československá republika byla až do roku 1945 státem mnohonárodnostním. Nejvíce zastoupení zde byli Češi (49,99 %) a Slováci (16,28 %), sdružení do tzv. československého národa. Dále následovala etnika vřazená do kolonky „menšiny“: Němci (22,05 %), Maďaři (4,97 %) a Ukrajinci (4,18 %).⁷⁸

⁷⁸ Počet těch, kteří se hlásili k polské, židovské či jiné národnosti byl v podstatě zanedbatelný. Viz Cabada, 2003, s. 26.

Je třeba poznamenat, že po dobu trvání první Československé republiky drželi rozhodující moc ve státě téměř vždy Češi. To se odrazilo o i v konstituování stranického systému. „*Dominantní stranicko – politickou soustavou se na území (...) Československa ihned na počátku jeho existence – a fakticky již před vyhlášením samostatného státu – stal český stranický systém.*“⁷⁹ Ze Slováků se sice těsně před začátkem 2. světové války stal ministerským předsedou Slovák Milan Hodža, člen Republikánské strany, avšak to byla výjimka potvrzující pravidlo. Do širšího povědomí se ze Slováků dostal ještě kněz a předák „ľud’áků“ Andrej Hlinka či Vavro Šrobár, jenž se stal, jako ministr zdravotnictví, členem první československé vlády. Počet slovenských politiků, kteří se vždy hlásili k čechoslovakismu, byl vždy menší než počet těch, kteří se chápali jako příslušníci samostatného slovenského národa. Přesto však nemůžeme Slováky v politickém slova smyslu označit za jednotlivou část obyvatelstva ČSR. Jedno rozdělení jsme již zmínili, za další můžeme pokládat rozvrstvení dle příslušnosti k jednotlivým politickým táborům – konzervativcům, liberálům, socialistům, agrárikům, případně klerikálním stranám – a to přesto, že k ní docházelo postupně a pomaleji, než na územích obývaných Čechy a Němci.

Ani Němci se v ČSR nemohli pokládat za stejnorodou skupinu obyvatel. Můžeme směle říci, že rozdělení dle politických táborů kopírovalo, až na výjimky, rozvrstvení, jež jsme zmínili výše.

Zatímco Slováci se přece jen prosazovali do vysoké politiky meziválečného ČSR, byť v drtivé většině jen jako jednotlivci a členové původně českých stran, o německých politicích nemůžeme říci ani to. Národní rozhraničení mezi Čechy a Němci bylo významným faktorem a krom krátkého období tzv. německého aktivismu (2. polovina 20. let) a neoaktivismu (1935 – 1938), bránilo příslušníkům německého etnika proniknout do vyšších pater celostátní politiky.

Významnou událostí, které do jisté míry překonaly tuto fragmentaci uvnitř zmíněných etnik a které současně podpořily růst nacionalismu v ČSR, se stalo založení dvou stran, které se od samého počátku začaly obsazovat do rolí jakýchsi zástupců jak slovenského, tak německého obyvatelstva. Šlo o katolicko-konfesionální Slovenskou ľudovú stranu (od r. 1925 pod názvem Hlinkova slovenská ľudová strana) a Sudetoněmeckou stranu. Obě strany se postupem let staly dominantními subjekty uvnitř slovenského, resp. německého stranického systému a na rozdíl od občanských stran (Slovenská národná strana, německé socialistické a občanské strany, které většinou požadovaly pouze potvrzení autonomie pro území obývaná etnickými Němci) se

⁷⁹ Viz Cabada, 2005, s. 21.

vyznačovaly, mírně řečeno, rozporným postojem k československé státnosti. Zatímco „hlinkovci“ hráli významnou úlohu na Slovensku již od vzniku samostatného státu, Sudetoněmecká strana se konstitovala až roku 1933, v klasickou politickou stranu se pak přeměnila až k roku 1935 kvůli své účasti v parlamentních volbách.

Dle těchto stran, zvláště pak sudetoněmecké, měly být přehrady a bariéry mezi příslušníky stejného národa zlikvidovány založením širěji koncipovaného subjektu. Ten měl být akceschopnější a lépe odolávat tlaku centra, v tomto případě Prahy.

Právě genezi těchto hnutí doprovázel mj. růst nacionalismu. Nejdůležitějším bodem programů obou stran bylo pak poskytnutí nějaké formy autonomie pro Slováky i Němce a ustavení rovnoprávnosti těchto národů s Čechy.

A protože ochota československých úřadů vyhovět těmto požadavkům nebyla až do posledních let 1. republiky příliš velká, tyto požadavky se neměnily, ba naopak – sílily. Patrné je to především z programového vývoje Sudetoněmecké strany po roce 1935.

Vymezování se Slováků a Němců vůči ostatním národnostem, zvláště pak Čechům, pokračovalo a vlastně celá 30. léta jsou jedním velkým příběhem o tlaku těchto hnutí na československou vládu.

Po roce 1938, resp. 1939 se v důsledku mezinárodně – politické situace oba národy vlastně dočkaly naplnění svých programových priorit. Většina československých etnických Němců se stala buďto občany Třetí říše či spojeneckého Slovenska, popř. také Maďarska. Slováci sami se dočkali (pouze zdánlivé ovšem) samostatnosti.

Komunistická strana Československa získávala mnoho svých voličů právě na územích s obyvatelstvem, jež nebylo spokojeno se svými národnostními poměry. Krom (východního) Slovenska a pohraničních oblastí obývaných většinou Němci (do Henleinova nástupu), se jednalo také o Podkarpatskou Rus a maďarské oblasti. KSČ dokázala využít národnostních třenic a prezentovala se (oprávněně) jako celočeskoslovenská strana, která ve svém středu sdružuje příslušníky všech etnik, která na území ČSR žijí.

Příslušníky jednotlivých menšin a etnik lákalo jistě heslo KSČ „sebeurčení až k odtržení“, jež strana používala *de facto* až do roku 1938. Přestože také členskou základnu KSČ poznamenal vzestup nacionalismu ve 30. letech, vedoucí činitelé strany dokázali přese všechnu komplikovanost a rozporuplnost program dobře „prodávat“ dále.

Motto „sebeurčení až k odtržení“ bylo však dlouho jediným náznakem národnostní politiky KSČ. Partaj národnostní otázku dlouho obcházela s poukazem na větší důležitost sociální a hospodářské sféry. Pod vlivem Kominterny byla ale nucena akceptovat „sovětský pohled a podnítila vyřešení národnostních problémů vítězstvím socialistické revoluce, přičemž jako vzor figuroval model SSSR.“⁸⁰ Právě na Slovensku byli komunisté nuceni reagovat na program autonomie ostatních politických stran, neboť reflektoval nálady obyvatelstva.“⁸¹ Komunisté podporovali tyto nálady a během let vypracovali vcelku zasvěcené a reálné návrhy na řešení slovenské otázky.⁸²

Poměr komunistů k jednotlivým národním hnutím na území ČSR se změnil až roku 1938, a to v návaznosti na mezinárodní situaci. Řešení jak slovenského, tak i německého problému počala KSČ spatřovat v rámci demokratického Československa.

Přesto se ani sama KSČ nevyhnula mnoha nacionalisticky zabarveným projevům a činům. Pozorovat můžeme tyto tendence zvláště v období kolem Mnichova a po něm, kdy si strana reklamovala, ba monopolizovala svůj nárok na vedoucí pozici mezi československými stranami ve smyslu obrany ČSR nejen před nacistickým Německem, ale i dalšími revizionistickými sousedy.

3.3. Postavení KSČ v politickém systému ČSR poloviny 30. let

Závěry VII. kongresu Komunistické internacionály pochopitelně zcela změnilo směřování komunistického hnutí. „Moskva (...) seznala, že dosavadní kurs, sázející na frontální útok bolševizovaných komunistických avantgard v jednotlivých zemích proti „buržoazní demokracii a její hlavní opoře sociální demokracii“, nemůže ani v nějaké politické krizi a za pomoci SSSR vést k zásadnímu úspěchu.“⁸³

Radikální rétorika a činy byly nahrazeny smířlivější politikou. Rovněž postupy Komunistické strany Československa se změnily. Reakce pražského vedení KSČ na závěry VII. kongresu KI byla pochopitelně povinně nadšená. Ihned se také přistoupilo k obratu vůči ostatním politickým stranám. Neboli: stalinský charakter strany sice zůstal, pozdější VII. sjezd

⁸⁰ Viz Marek, Malíř, s. 738.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² K těmto návrhům patřil např. komunistický „Plán hospodářského, sociálního a kulturního povznesení Slovenska“ z roku 1937, či návrhy na národnostní vyrovnání s německou menšinou z konce roku 1936.

⁸³ Kárník, Kopeček, Svazek I, s. 64.

KSČ byl vůbec prvním důsledně stalinským sjezdem v historii strany, většina dogmat též⁸⁴, komunisté se však přesto počali vyprošťovat z ulity důsledně bolševické a sektářské strany. V této době šlo vskutku o pouhý začátek. Ač se strana alespoň zdánlivě otevírala směrem ven, uvnitř KSČ stále probíhaly čistky, stranicí byli káráni za nejrůznější „úchytky“ či vylučování.

S cílem splnit svůj „dějinný úkol“, naplnit roli politické síly, jež by měla vést národ k obraně proti z ciziny přicházejícímu nebezpečí, se jali českoslovenští komunisté měnit taktiku. Pomalu ale jistě si hledali po roce 1935 tu nejvhodnější, nejstrategičtější pozici v rámci stranického systému ČSR. Parlament pro KSČ již neměl představovat jen jakousi hlásnou troubu, prostřednictvím níž by prezentovali své názory, ale skutečnou zákonodárnou institucí. Na milost komunisté (částečně) vzali dříve zatracovanou „buržoazní demokracii“.

Tehdejší přední komunistický politik Jan Šverma, jenž ve vedení partaje zastupoval vůdce KSČ Gottwalda v době jeho pobytu v Sovětském svazu, k tomuto při rozpravě o vládním programu 16. června 1935 doslova poznamenal: „*Pánové, nikdy jsme nestavěli do jedné roviny fašismus a buržoazní demokracii. Víme, že za kapitalismu je buržoazní demokracie nejlepší formou pro dělnickou třídu.*“⁸⁵

Smíření komunistů s demokracií jako takovou⁸⁶, demokratickým zřízením, parlamentními praktikami a vůbec všemi existujícími politickými institucemi přišlo nejen po ohlášení usnesení VII. kongresu Kominterny, nýbrž také po podepsání československo – sovětské smlouvy na jaře téhož roku.⁸⁷

Pozice Švermy a dalších však byla nezáviděníhodná. Vedení se pohybovalo mezi dvěma mlýnskými kameny – úkol vyhovět současně požadavkům Moskvy a na druhé straně (alespoň minimálně) plnit funkci konstruktivního prvku v politickém systému ČSR byl jen obtížně splnitelný.

Je symbolické, že tento obrat nastává v řadách KSČ v době, kdy dlí Klement Gottwald stále ještě v Moskvě. Iniciativy, která je s touto změnou v domácím komunistickém hnutí

⁸⁴ „KSČ chápala Lidovou frontu jako prostředek k dalším třídním bojům s konečným nastolením diktatury proletariátu.“ Viz Přehled dějin československo/sovětských vztahů v údobí 1917/1939. Praha, Academia 1974, s. 291.

⁸⁵ Rupnik, s. 125.

⁸⁶ Svůj a komunistický náhled na demokracii představil jasně ve svém referátu v průběhu VII. kongresu Komunistické internacionály Klement Gottwald: „Celý svět ví, že my, komunisté, jsme stoupenci sovětské demokracie, této proletářské demokracie, této – pokud existují třídy – nejširší demokracie, zájmům pracujícího lidu nejlépe vyhovující demokracie.“ Viz Gottwald, s. 17.

⁸⁷ O této smlouvě více ve 2. kapitole.

spojena, se tedy chápe právě již několikrát zmiňovaný Jan Šverma (ve spolupráci s Rudolfem Slánským). Slova o toleranci parlamentu jako instituce brali tito naprosto vážně a v koordinaci s Gottwaldem i lidmi v Kominterně prezentovali několik zcela konkrétních opatření, jež měly pomoci KSČ konečně se po více než 14 letech existence v pravém slova smyslu etablovat v politickém systému ČSR.

O co šlo? Na prvním místě o ukončení pasivity komunistů při hlasování o zákonech spojených především s resorty obrany, zahraničí a sociálních péče. KSČ vyslovila jasné ANO názoru, aby měl resort obrany prioritu, podpořila navýšení finančních prostředků na jeho fungování. A konečně třetí bod, na němž se českoslovenští komunisté usnesli, obsahoval demonstraci podpory prezidentu Edvardu Benešovi v nadcházejících prezidentských volbách. Zdálo se tedy, že českoslovenští komunisté poprvé za dobu své existence dokážou sladit svou politiku ve všech pro ně důležitých rovinách současně: ve vztahu ke Kominterně, státu i dělnictvu, resp. drtivě většině svého elektorátu.

O jakou změnu v případě prezidentských voleb šlo, můžeme vidět nejlépe na dění kolem předchozí prezidentské volby roku 1934. Tehdy se KSČ držela hesla „Ne Masaryk ale Lenin“. To dostatečně vystihovalo jejich poměr jak ke státníkovi, tak i k režimu, který reprezentoval.⁸⁸ Na vydání zatýkacích rozkazů ostatně nemuseli komunisté (konkrétně Gottwald, Kopecký, Krosnář a Štětka) čekat dlouho.

Nyní, tedy pouhý rok po svém dalším zvolení, těžce nemocný a unavený Masaryk ze svého úřadu odstupuje (oficiálně ku 14. prosinci 1935) a do čela státu doporučuje právě Edvarda Beneše. Komunisté mají na konci roku 1935 jedinečnou šanci dokázat, že to se svými sliby ohledně tolerance současného politického systému a prosazování své „pozitivní politiky“ myslí vážně.

Po několika problémech s prosazením Benešovy kandidatury, kdy se už pochybovalo, zda Beneš skutečně volbu vyhraje, začaly šance dlouholetého ministra zahraničí ČSR opět stoupat.

⁸⁸ Citujme z letáku KSČ k prezidentským volbám roku 1934, který dobře vystihuje poměr jaký KSČ chovala několik měsíců před zlomovým VII. kongresem Kominterny k 1. československé republice: „Říkáme vám: nemáte žádných důvodů, abyste oslavovali Masaryka. Říkáme vám: máte všechny důvody, abyste se postavili proti těmto oslavám a demonstrovali proti Masarykovi (...). Kdo je proti fašismu, musí být i proti Masarykovi, nesmí se nechat zmást ani Masarykem. Kdo je proti imperialistické válce, nesmí se nechat klamat ani Masarykem (...). Pod panstvím buržoazie, jemuž stojí v čele Masaryk, dospěl pracující lid Československa do moře bídy a hladu, na pokraj zoufalství. Udělat tomu konec znamená zakroutit krkem české i ostatní buržoazii.“ Viz. Komunistická strana Československa a Sovětský svaz I. Praha, Horizont 1971, s. 116 – 117.

Při Edvardu Benešovi stáli především prohradní sociální demokraté a národní socialisté, spolu s lidovci. Proti němu se postavil blok pravicových stran – agráři, živnostníci, Národní sjednocení, čeští fašisté a pochopitelně i henleinovci.

Komunisté projeví ochotu zvednout Beneše ruku jen v tom případě, pokud bude proti němu postaven pravicový kandidát.⁸⁹ Což se skutečně stalo. Vyzyvatelem byl Benešovi profesor botaniky Bohumil Němec, který kdysi seděl v poslanecké i senátorské lavici, a to za Kramářovy Národní demokraty.

Již 3. prosince 1935 mohl tedy Rudolf Slánský napsat do Moskvy: „Byli jsme důvěrně vyhledáni oficiální osobností [pravděpodobně prezidentským kancléřem Šámalem], abychom kandidaturu Benešovu zahájili již v prvním kole.“⁹⁰ Taky Jan Šverma ohlašoval do Moskvy, nyní již poněkud konkrétněji, záměry KSČ: „...Agráři odmítli hlasovat pro Beneše... Jednáno také s Henleinem... Rozhodne Hlinkova strana. Navrhli jsme jednotnou protifašistickou frontu pro volbu demokratického presidenta... Připravujeme velkou kampaň... Není vyloučeno, že po prvním hlasování Beneš i Němec odstoupí... V tomto případě rozhodneme my... Není vyloučena menšinová vláda bez agrářiů... V tomto případě stavíme demokratické a hospodářské požadavky... Konečné rozhodnutí padne v těchto dnech...“⁹¹

Je zde na místě přiznat, že Šverma za svůj (na tehdejšího komunistu určitě) vcelku odvážný názor sklídl později kritiku. Jak od Gottwalda, tak rovněž ze strany předních činovníků Kominterny.⁹² Jak ale v souvislosti s čistkami uvnitř KSČ výstižně píše J. Rupnik: „Má-li si strana do budoucna uchovat nějakou šanci na jinou politiku, je třeba obětovat někoho z vlastních řad, byť kolegu, který pouze vykonával politiku, jakou jsme podporovali. Dobrou politiku nelze dělat s dobrými pocity.“⁹³

⁸⁹ „Nešlo o zřeknutí se zásadní opozice vůči buržoaznímu státu, ani o souhlas s ideologií a politikou E. Beneše, ale o tvořivé uplatnění linie VII. kongresu v konkrétní situaci, šlo především o to, zabránit vítězství kandidáta pravice (...).“ Viz Galandauer, s. 444.

⁹⁰ Zeman, Zbyněk: Edvard Beneš: Politický životopis, Praha, Mladá fronta 2002, s. 123.

⁹¹ Kárník, Kopeček, Svazek III. s. 53.

⁹² Ještě než se díky amnestii prezidenta Masaryka mohl Gottwald navrátit do Československa, provedl Šverma a s ním i další stranici v Rudém právu obšírnou a kajícínou sebekritiku. Nebylo jim to však nic platné. Na Gottwalda tlačila Kominterny, požadujíc, aby byly „správně“ uplatněny závěry VII. kongresu. Gottwald zareagoval vzápětí článkem s názvem „Za správné uplatnění linie VII. kongresu Komunistické internacionály“, ve kterém odsoudil jak Švermu, tak i šéfredaktora Rudého práva Stanislava Budína a Rudolfa Slánského za jejich angažmá v několika hlasováních v parlamentu a ve dnech kolem prezidentské volby. Zatímco Budín byl ze strany rovnou vyloučen, Šverma se Slánským pouze odvolání ze svých funkcí ÚV. Bylo jasné, že si Gottwald těmito kroky upevňuje pozici před VII. sjezdem KSČ, který měl následovat.

⁹³ Rupnik, s. 130.

Beneš byl v tomto smyslu pro komunisty ostatně jediným možným a akceptovatelným kandidátem. Komunisté nyní již ani nesáhli, dle svého zvyku, po kandidátovi z řad vlastní strany. Vůdce strany Gottwald dlel v Moskvě a výběr Beneše rovněž souvisel se sympatiemi, které si ještě jako ministr zahraničí získal u KSČ za svůj podpis pod československo-sovětskou spojeneckou smlouvou.⁹⁴ V případě potřeby měl navíc Beneš v rukávu eso – nabídku amnestie, jež se měla vztahovat mimo jiné i na komunistické činitele odsouzené v předchozím období, v době, kdy Kominternu stále ještě oficiálně prosazovala přípravu proletářské revoluce. Komunistům již předem oznámenou amnestii podepsal prezident Masaryk 14. prosince 1935, čtyři dny před prezidentskou volbou, aby ti volitelé z řad KSČ, na které dosud platily zatykače, mohli bez obav přijet hlasovat pro Beneše. 17. prosince byly zatykače zrušeny a Gottwald s Kopeckým se mohli v klidu vrátit do Československa.

K této amnestii se ještě přidával slib odvolání „*všech opatření postihujících dosud komunistický tisk a činnost s nimi spojených organizací*“⁹⁵, které byly proti komunistům uplatňovány především Malypetrovou vládou.

Vše změnilo rozhodnutí Bohumila Němce ze 17. prosince 1935, kdy se rozhodl, že od kandidatury na prezidenta ČSR ustupuje. Edvard Beneš se tak rázem stal jediným kandidátem koalice. Komunisté tedy nakonec nebyli tou rozhodující silou, jak si představovali, i tak se ale podíleli na volbě všichni do jednoho. Také díky nim Beneš získal 340 hlasů (24 volitelů hlasovalo pro Němce, ač nekandidoval, 76 hlasovacích lístků zůstalo prázdných). Beneš tak toto první kolo prezidentské volby vyhrál s více hlasy, než kdy získal jeho předchůdce Masaryk.

Volba Beneše, pro československé komunisty nejvýznamnější to politická zkouška od roku 1918, byla ze strany KSČ i oceněním za jeho zahraničně - politickou aktivitu ve vztazích především se Sovětským svazem i Kominternou a současně konečným potvrzením státoporné

⁹⁴ V období, o němž tu pojednáváme, se poměr Edvarda Beneše ke komunistům a Sovětskému svazu zásadně změnil. Zatímco před rokem 1935 je považoval, ač rovněž naladěný spíše levicově, za nebezpečí pro stát, po tomto datu u něj můžeme sledovat růst sympatií jak ke KSČ, tak zejména k SSSR. Od sovětského diktátora Stalina Beneš zcela nerealisticky očekával postupný příklon k evropským demokraciím. Spíše než o nějakou náhlou ideovou blízkost, šlo však v Benešově případě spíše o podcenění Stalina jakožto politika, což se promítlo i do dalšího prezidentova rozhodování, speciálně po roce 1945. Ve svém životopise Beneš později vysvětloval: „*Ke straně komunistické vzhledem k našemu poměru k Sovětskému svazu a vzhledem k jejímu postupu ve volbách prezidentských jsem zachovával poměr kladný (vztah, pozn. aut.), pokládaje za nezbytné zajistit státu její spolupráci, kdyby došlo ke konfliktu, v němž bychom byli v jedné linii se Sovětským svazem.*“ Viz Beneš, Edvard: Mnichovské dny (Paměti). Praha, Svoboda 1968, s. 21.

⁹⁵ Nechvátal, s. 112.

role KSČ v rámci československého politického systému.⁹⁶ Což jsme si v případě tohoto malého exkurzu jen potvrdili.

Jaký byl tedy nyní poměr KSČ ke státu? Komunisté dali jednoznačně najevo své odhodlání bránit integritu Československa za každou cenu. Již nepovažovali Československou republiku za cizorodý prvek mezinárodního systému, naopak, zavazovali se k němu loajalitou, stávali se státotvorným prvkem. Této pozice dosáhli po letech lhostejnosti či naprostého popírání republiky. Zatímco začátkem 20. let, krátce po svém vzniku, považovala KSČ československý stát za pouhou „kolonii“ západních imperialistických velmocí a za umělý výtvor Versaillské smlouvy⁹⁷, v letech 1925 – 1934, kdy již byla plně pod vlivem direktiv Moskvy, nazývala ČSR imperialistickým státem a žalářem národů, se v rozmezí let 1935 – 1938 komunisté posunuli do role vlastenecké a státotvorné strany.

Byť však komunisté přistoupili v této své epoše k omezené spolupráci s ostatními politickými stranami, rozlišující přitom stále mezi „socialistickými“⁹⁸ a „buržoazními“, jejich slovní agresivita, již neomezovali ani v tzv. frontistickém období, *de facto* znemožňovala faktickou spolupráci mezi levicovými silami v ČSR. Podpora státotvornému projektu přicházela z řad členů KSČ snad jen skrze projevy a prohlášení. Zásadní aktivitu pochopitelně měly strany a hnutí, které byly součástí vlády, vytvořené po parlamentních volbách v roce 1935. Musíme však přiznat, že i tato verbální forma obrany státu byla obrovskou změnou v postojích KSČ, celého komunistického hnutí a Kominterny. A právě Kominternu, jak již jsme naznačili výše, promlouvala do činnosti svých „sekcí“ stejně jako v předchozím období, ba hlasitěji.

⁹⁶ Je však třeba dodat, že ani staří komunisté, kteří na začátku 20. let spoluzakládali KSČ a u nichž by se snad daly ještě nalézt pozůstatky konstruktivního přístupu k politickému systému, se z touto změnou v postupech vlastní strany nesmířovali nijak lehce a drželi se stále stranou oficiální politiky. Slova B. Šmerala: „... *Nehlasovali jsme pro kandidaturu dr. Beneše proto, že bychom schvalovali jeho politiku, kterou jsme po řadu let právem a v zájmu pracujícího lidu potírali. Nehlasovali jsme pro kandidaturu dr. Beneše ani proto, že bychom měli cokoli společného s těmi zákulisními čachry, které byly dělány v koalčním táboře (...)*.“ Viz Galandauer, s. 444.

⁹⁷ Obrat v politickém uvažování komunistů můžeme sledovat i na tomto případě. Slova o ČSR jakožto „umělém výtvoru“ můžeme srovnat s pozdějším Gottwaldovým prohlášením, jež můžeme datovat do období v předvečer Mnichova: „*Chceme, aby svět věděl, že nacisté lhou, když tvrdí, že Československo je 'umělým státem'*.“ Viz Rupnik, s. 120.

⁹⁸ Generální tajemník Kominterny G. Dimitrov směrem k sociálním demokratům, jejich případné účasti ve vládách a k poměru, který by k nim měli chovat komunisté, již na VII. kongresu Kominterny prohlásil: „*Naše absolutně odmítavé stanovisko k sociálně demokratickým vládám, které jsou vládami kompromisnictví s buržoazií, je známo. Přesto však nepokládáme existenci sociálnědemokratické vlády nebo vládní koalice sociálnědemokratické strany s měšťáckými stranami za nepřekonatelnou překážku k vytvoření jednotné fronty (...). I V Československu je možné a nutné využití pro vytvoření jednotné fronty dělnické třídy určitých požadavků, vytyčených českou a německou sociální demokracií (...)*.“ Viz Dimitrov, s. 37, 40.

Linii, která byla vytyčena na VII. kongresu Kominterny v polovině roku 1935, jen potvrdil VII. sjezd KSČ. Konal se ve dnech 11. – 14. dubna 1936 a byl posledním řádným sjezdem československých komunistů před 2. světovou válkou.⁹⁹

Sjezd se postavil za obranu republiky a delegáti opět zopakovali, že jsou: „*odhodláni stát v čele mas proti fašistickému nebezpečí (...), obhájit lid a republiku (...), udržet a rozšířit demokratická práva.*“¹⁰⁰ Protože: *fašismus (...) stává se nyní přímým válečným nebezpečím pro země celého světa.*“¹⁰¹

Krom toho se komunisté stále, ač ve formálním spojení s levicovými stranami v ČSR, stavěli do pozice samostatného tábora, odlišného jak od „buržoazních“, tak od socialistických stran: „*Její (KSČ, pozn. aut.) pojetí obrany demokracie a republiky bylo zásadně odlišné od pojetí buržoazních demokratů a socialistů.*“¹⁰² Protože: *Jejich pojetí hájilo vnější nezávislost republiky, ale i její dosavadní společenský systém.*“¹⁰³

Čteme-li tyto slova dnes, nemůžeme se zbavit dojmu z jejich plytkosti a bezobsažnosti. Tehdy, tedy pouhé dva roky před podepsáním pro Československo tolik zásadní Mnichovské dohody, však hrály významnou, nejen mobilizační roli. Ač si o motivaci a záměrech tehdejších vedoucích představitelů KSČ můžeme myslet leccos, musíme si na druhou stranu přiznat důležitý fakt. Ta část obyvatelstva ČSR, která neměla a ani dost dobře nemohla mít podrobné informace o dění v KSČ a Kominterně, jen těžko odolávala přívalu slov komunistických funkcionářů i tlaku propagandy, kterou akcentoval především deník Rudé právo a listy Rudých odborů. Utužování spojení mezi ČSR a SSSR se promítalo i do množících se kulturních styků. Je logické, že v případě pronikání sovětské kultury šlo v drtivé většině o distribuci spíše propagandistických snímků¹⁰⁴ a tiskovin. V Československu rovněž existoval např. Svaz přátel SSSR či Společnost pro hospodářské a kulturní styky se SSSR.

Neobtěžkáni vládní zodpovědností, předkládali komunisté lidem i po roce 1935 to, co chtěli slyšet – tedy spoustu slibů, omamná slova o zásadovosti a neústupnosti těch, kteří k nim

⁹⁹ O výsledcích jednání VII. kongresu KI jednalo však vedení KSČ již dříve – ve dnech 25. – 26. 8. 1935 na svém zasedání. Viz Pelikán, s. 316.

¹⁰⁰ Gottwald, s. 32.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 23.

¹⁰² Nejepínská, s. 62.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ „V té době se u nás promítal sovětský film *Přisaháme*. Předváděl sílu Rudé armády a odhodlanost sovětského lidu rozdrtit útočnicka. 'Není divu, že tyto záběry silně působí na naše diváky, z nichž mnozí podléhají nadšení a během promítání vstávají a provolávají slávu Rudé armádě, Sovětskému svazu a manifestují pro obranu vlasti proti fašistické agresii,' uvádělo se v letáku, jímž Svaz přátel SSSR propagoval nový sovětský film.“ Viz Přehled dějin československo-sovětských vztahů v údobí 1917/1939, s. 321.

promlouvají z tribun. KŠC prostě hlásala politiku obrany státu, aniž však vypracovala alespoň nějaký použitelný koncept na toto téma.

Uvážíme-li, že komunističtí poslanci zasedali v opozičních lavicích, musíme jedním dechem dodat, že obvyklou úlohu opozice (v demokratickém státě), jež má v popisu práce navrhnout alternativní řešení k vládní politice, naprosto neplnila.

Znovu musíme na tomto místě zopakovat následující: již tehdy, v polovině 30. let, si komunisté utvořili pevný okruh těch, kteří jim dají hlas o deset let později, ve volbách roku 1946, v jednom z nejdůležitějších hlasování české a československé historie. Samozřejmě, étos KŠC jako strany, jež se pere za práva obyčejných lidí a teď i státu, v němž žijí, českoslovenští komunisté získali až v průběhu 2. světové války a po ní, zásadní zlom však přišel právě v letech 1935 – 1938.

O dalším směřování československých komunistů vůči ČSR snad už jen telegraficky. KŠC se do roku 1938 (resp. 1939) prezentovala jako strana, která je proti jakémukoliv kompromisu ve věci fašistického ohrožení ČSR. Nicméně přes všechnu tuto „vlasteneckou“ snahu, můžeme jen těžko přijmout za opravdové jinak jistě velmi rozhodné vystupování komunistických předáků v letech předcházejících Mnichovské dohodě. Zvláště Klementu Gottwaldovi se v tomto smyslu podařil husarský kousek, když hovořil 22. září 1938 k rozhořčeného lidu před Rudolfinem. Gottwald promlouval k lidu takovým způsobem, že přítomné málem přesvědčil, aby se obrátili na Pražský hrad a dotlačili prezidenta Beneše k přijetí vysněné vlády lidové fronty, ať už s komunisty v čele či „pouze“ s jejich zastoupením. Avšak nedošlo k tomu. Poslanci KŠC sice ještě párkrát protestovali v československém parlamentu, poté však rezignovali.

Nejdříve byla KŠC jako strana zakázána vládou autonomního Slovenského státu v říjnu roku 1938, čeští komunisté byli rozpuštěni téhož roku v prosinci.

Vrátíme-li se ještě na chvíli před toto datum, tedy před zákaz KŠC na území tehdy už bývalého československého státu, musíme rovněž konstatovat, že v roce 1938 opět dochází k zásadnímu zvratu ve vztahu komunistické strany ke státu.

Zatímco v roce 1935 mluví KŠC stále ještě o právu na sebeurčení, o tři léta později již hlásá „*demokratickou frontu československého lidu bez rozdílu národnosti, náboženství či*

politické příslušnosti.“¹⁰⁵ I na tomto příkladu můžeme registrovat, mírně řečeno, nekoncepčnost komunistické politiky vůči státu.

Navzdory siláckým prohlášením komunistů ale celkově praxe prokázala naprostou bezcharakternost KSČ ve vztahu k vlastnímu státu a národu. Kdybychom chtěli nějakým způsobem podporovat záměry československých komunistů, lhostejno v kterém období, neboť tyto se nikdy dramaticky neměnily, museli bychom se nutně ztotožnit s jejich viděním světa - s představou neustávajícího třídního boje, brzkého uchopení moci a přetvoření společnosti dle představ Sovětského svazu.¹⁰⁶ Tato politika nejenže neprosplávala československým zájmům, jak komunisté hlásali i po svém tzv. smíření s politickým systémem meziválečné ČSR, ona je přímo zrazovala a posouvala tak republiku krok za krokem nemilosrdně do Stalinova područí.

¹⁰⁵ Slova o demokracii a jejím uplatňování zněla z úst komunistických politiků ve zmiňovaném období velmi často. Jako zaklínadlo se objevovala i v pozdějších výkladech. KSČ se, ač byla vždy uskupením nedemokratickým, mnohdy stavěla dokonce do role obhájkyň těch, kteří brání „pravou“ demokracii. Např.: „*Boj proti fašismu je třeba vést pod heslem obrany a rozšíření demokratických práv a svobod. Tento boj se stává životnou nutností a neoddělitelnou součástí boje komunistického hnutí.*“ Viz Nejepínská, s. 55. Na vysvětlenou lze říci, že tato „demokracie“ v komunistickém pojetí byla pochopitelně jen prázdnou skořápkou. Komunističtí politici používali slova „demokracie“ bez ohledu na fakt, že to byli právě oni, kteří šli i po roce 1935 přímo proti ní. Slova J. Švermy: „*(...) boj za mír a proti agresi znamená pro demokratické síly (dle komunistů tedy i pro KSČ) v Československu především úsilí všemožně prohloubit přátelství se Sovětským svazem...*“ Viz Nejepínská, s. 57. Viz také odkaz na str. 32.

¹⁰⁶ Citujme opět K. Gottwalda: „*My chceme, aby tato republika, kde dnes vládne buržoazie, se stala republikou sovětskou, socialistickou republikou, v níž by vládl pracující lid.*“ Viz Nejepínská, s. 57.

ZÁVĚR

Pokud si chceme zodpovědět otázku po důvodech programové změny uvnitř Komunistické strany Československa, musíme samozřejmě vzájemně porovnat jednotlivé vlivy, které na stranu působily, a které byla s to vstřebávat a artikulovat.

Protože KSČ vznikla jakou pouhá sekce Komunistické internacionály, bylo působení zahraničního centra předem určeno. Po celou dobu své existence, tu s větší, tu s menší intenzitou, ovlivňovala Kominternu chod všech komunistických stran, včetně KSČ.

Zvláště do roku 1929, kdy se moci ve straně chopila skupina mladých ortodoxních komunistů pod vedením Klementa Gottwalda, nemůžeme ještě pokládat KSČ za pravou a dokonalou stranu bolševického typu. V partaji existovalo, navzdory hlasitě prezentovaným názorům straníků, množství menších či větších frakcí a platforem: od bývalých sociálních demokratů, zvyklých ještě z dob mocnářství na vnitrostranickou demokratickou diskuzi, přes nejrůznější anarchické skupiny až po kované, v Sovětském svazu „vyučené“ bolševiky. Z tohoto důvodu, tedy jakési omezené fragmentace, byla ve straně složitá komunikace. Velmi účinným prostředkem ke stranickému postupu se stávaly mise do Moskvy, která v tomto smyslu rozhodovala skutečně o mnohém. Nepohodlný straník byl pomluven a Moskvou sesazen či vyloučen. V nejednom případě se rovněž stávalo, že straník, který, řečeno tehdejším slovníkem, „splnil svůj stranou mu daný úkol“, byl naopak poslán do Moskvy, kde se „spolupodílel“ na rozhodování Kominterny. nebylo to však povýšení, nýbrž odstavení od, v našem případě pražského, centra.

Vraťme se však ještě jednou k problému nesnadné vnitrostranické komunikace. Právě ta způsobovala, že se často stávalo, a to opět většinou před rokem 1929, že byl povel Kominterny vysvětlen jinak, popřípadě vůbec nijak. Zprávy z Moskvy musely urazit skutečně obtížnou cestu celým stranickým aparátem, aby se pak dočkaly své interpretace z úst těch, kteří zrovna stranu vedli. I to mělo na chod KSČ v prvních letech významný vliv – co předseda či generální tajemník, to jiná osobnost s jiným ideovým názorem. Od nesporně schopného Bohumíra Šmerala, po všehoschopného Klementa Gottwalda.

Ve vztahu s Moskvou docházelo často v případě KSČ a především členské základny, jež cítila, že není vzhledem k charakteristické vnitrostranické „ne-demokracii“ tím prvkem, jakým by měla být, k výraznému ohrazování se proti pokynům z Moskvy.

A tady se dostáváme k dalšímu problému. Nejenže nefungovala komunikace ve straně, která až s postupem času začala dostávat jaksi profesionální ráz, domluva byla obtížná i na vzdálenost zhruba 3000 kilometrů s moskevským centrem. A jestliže dost dobře nefungovala komunikace ve směru Moskva – Praha, nemohla adekvátně fungovat ani naopak. Jinak řečeno, vzdálenost byla v tomto obrovském problémem, ač jistě nebyla problémem jediným ani posledním.

Na rozdíl od Československa měl přece jen bolševismus v Rusku, potažmo v Sovětském svazu jakousi tradici a ukotvení. A ti, kteří byli vybráni, aby jej jako ideologii reprezentovali v centru komunistického hnutí, byli, navzdory nekonečným změnám linií Kominterny, skutečně jeho skálopevními zastánci. O jejich neznalosti jiných zemí hovořit nelze, můžeme však směle tvrdit, že dalším významným problémem byla jejich odtrženost od demokratického světa, od demokratických zvyklostí. I tato obtíž, tedy izolovanost od domácích politických zvyklostí a kultury jednotlivých zemí, kde komunistické strany hrály svou úlohu, byla problémem za této konstelace a praktik, jež Kominternu užívala, jen stěží překonatelným.

Toto se změnilo s nástupem Gottwaldova křídla, i když ne úplně tak, jak by Moskva asi očekávala. V KSČ dále probíhaly čistky a vylučování. Program byl však víc a víc svázán s direktivami Kominterny.

Pokud chceme dosáhnout komplexního zhodnocení příčiny programového obratu KSČ musíme však pohlédnout i jinam, než jen směrem na východ.

Na programový vývoj neměla vliv jen Kominternu, ale i mezinárodní situace na západ od československých hranic. Krizi demokracie, jak můžeme především konec dvacátých a celá 30. léta v Evropě označit, nejprve Moskva a s ní i všechny komunistické strany vítaly. V centrále Kominterny doufali v úpadek „buržoazní demokracie“. Jen málokdo uvnitř komunistického hnutí si uvědomoval, že by mohlo jít o větší nebezpečí, než jaké si komunističtí činitelé sami přiznávali. Demokracie v Německu a dalších zemích, kde se ujaly moci místní varianty fašistických či krajně pravicových režimů, sice padly, ale s nimi padly politické systémy, které byly tak či onak pro činnost komunistických stran či buněk výhodnější a co především – nepředstavovaly pro komunisty téměř žádné nebezpečí (výjimky existovaly i v ČSR).

Kominterna zareagovala na toto nebezpečí na svém VII. kongresu roku 1935. Přesto se zdá, že se tak stalo pět minut po dvanácté. Na radikální (pro tehdejší komunisty v tomto smyslu rozhodně) programovou proměnu si členové komunistických stran zvykali jen velmi ztuhá, kupily se problémy a s nimi i otázky.

Na úplný konec tedy můžeme konstatovat, že ohrožení Československa bylo sice pro komunisty jednoznačným stimulem k (omezené) samostatné aktivitě, hvězda, kolem níž obíhaly jednotlivé sekce Komunistické internacionály však dále svítila v Moskvě. Jinak řečeno, poměr KSČ ke státu se v polovině 30. let rozhodně proměnil, vnitřní struktura strany a její charakter zůstaly ale nadále totožné a tento bod rovněž ovlivňoval i další směřování KSČ. Jak po podpisu Mnichovské dohody, tak především po roce 1945.

ABSTRACT

The Communist Party of Czechoslovakia (KSČ) considered themselves as a part of communist movement, which was regulated from Moscow. As a political party KSČ took part in elections and they got on very good results. Though they did not consider themselves as a part of Czechoslovak political scene. Even they disputed negatively the Czechoslovak state and his political parties. It appeared from this that Czechoslovak communists often broke the laws owing to character of their party. It was done at the turn of the twenties and the thirties. Some leading partyliners had to go into exile in the Soviet Union at the thirties because of their negation of the Czechoslovak state and democracy too. Exile was the only one chance for them how to avoid an imprisonment.

But Czechoslovak communists changed their mind concerning of their relation to Czechoslovak republic and his political scene. It happend in the middle of thirties. Czechoslovak communists presented themselves as a resolute supporters and defenders of the republic and Czechoslovak statehood. Later (after World War Two) they monopolized that position.

PRAMENY A LITERATURA

- Balík, Stanislav, Kubát, Michal: Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Praha, Dokořán 2004.
- Beneš, Edvard: Mnichovské dny (Paměti). Praha, Svoboda 1968.
- Besancon, Alan, Novák, Miroslav: Komunismus a fašismus. Praha
- Bieliková Jarmila: Dějiny KSČ v datech, Praha, Svoboda 1984.
- Cabada, Ladislav, Šanc David: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2005.
- Cabada, Ladislav: Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích. Praha 2000.
- Cabada, Ladislav, Vodička, Karel: Politický systém České republiky – Historie a současnost. Praha, Portál 2003.
- Dimitrov, Georgi: Za sjednocení milionů proti fašismu, Praha, Medvěd 1935.
- Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů, I.-III. díl, Praha 1975 - 1979
- Drtina, Prokop: Československo, můj osud. Praha, Melantrich 1991.
- Fantl, Jindřich: Edvard Beneš, I. díl. Praha, Orbis 1992.
- Galandauer, Jan: Bohumír Šmeral, 1914 – 1941. Praha, Nakladatelství Svoboda 1986.
- Gottwald, Klement: Proti fašismu a válce, za lidovou demokracii a socialistickou revoluci. Praha, Nakladatelství Svoboda 1986.
- Hobsbawm, Eric: Age of extremes, The short 20th century 1914 – 1991. London, Abacus 1995.
- Kaplan Karel: Pět kapitol o únoru. Brno, Doplněk 1997.
- Kárník, Zdeněk, Kopeček, Michal: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu I – V. Praha, Dokořán 2003, 2004, 2005.
- Klimek, Antonín, Kubů, Eduard: Československá zahraniční politika 1918 – 1938 – Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha, I.S.E. 1995.
- Komunistická internacionála. Praha, Svoboda 1984.
- Komunistická strana Československa a Sovětský svaz I. Praha, Horizont 1971.
- Kosatík, Pavel, Kaplan, Karel: Gottwaldovi muži. Praha, Paseka 2004.

- Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha, Argo 2005.
- Kubát, Michal: Postkomunismus a demokracie. Praha, Dokořán 2004.
- Marek, Pavel, Malíř, Jiří a kol.: Politické strany v českých zemích a na Slovensku v letech 1861 – 2004 (Politické strany I. díl 1861 – 1938). Brno, Doplněk 2005.
- Nechvátal, Martin: 15. 5. 1921 Založení KSČ – Ve službách Kominterny. Praha, Havran 2002.
- Nejepínská, Marie: Boj Komunistické internacionály a KSČ proti fašismu a přípravám druhé světové války. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- Niklíček, Ladislav: Českoslovenští komunisté mezi Kominternou a středoevropskou demokracií. Soudobé dějiny, 2, 2 – 3, 1995, s. 237 – 253.
- Ouředník, Patrik: Europeana – Stručné dějiny dvacátého věku. Praha - Litomyšl, Paseka 2006.
- Příručka k dějinám KSČ. Praha, Nakladatelství Svoboda 1971.
- Pečenka, Marek, Luňák, Petr a kol.: Encyklopedie moderní historie. Praha, Libri 1999.
- Pelikán, Bohumil: Komunistická internacionála. Data a fakta 1919 – 1943. Bibliografie, 2. díl. Praha, Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ 1984.
- Pernes, Jiří: České dějiny v datech. Praha, Albatros 1998.
- Přehled dějin československo/sovětských vztahů v údobí 1917/1939. Praha, Academia 1974.
- Ransdorf, Miroslav: Čechem volbou. Říčany, Orego 1997.
- Reiman, Michal: O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí. Praha, Karolinum 2000.
- Rupnik, Jacques: Dějiny komunistické strany Československa – Od počátků do převzetí moci. Praha, Academia 2002.
- Říchová Blanka: Přehled moderních politologických teorií. Praha, Portál 2000.
- Sobolev, Andrej: Komunistická internacionála. Praha, Svoboda 1974.
- Sládek, Zdeněk a kol.: Komunistická strana Československa a Sovětský svaz 1921 – 1971. Praha, Horizont 1971.
- Vetiška, Rudolf: Komunistická internacionála a čs. dělnické hnutí. Praha, OPL 1959.
- Zeman, Zbyněk: Edvard Beneš: Politický životopis, Praha, Mladá fronta 2002.
- Zeman, Zbyněk: Vzestup a pád komunistické Evropy. Praha, Mladá fronta 1998.

OSTATNÍ ZDROJE

www.ksm.cz (*Komunistický svaz mladých*)

www.mvdr.cz/policie/udv (*Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu*)

www.revo-cz.webpark.cz (*Skupina revoluční mládeže*)

www.smk.webpark.cz (*Stránky Mladých komunistů*)

www.sop-lrki.webpark.cz (*Socialistická organizace pracujících*)

www.totalita.cz

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Projekt bakalářské práce

PROGRAMOVÁ PROMĚNA

(změna vztahu KSČ ke státu v polovině třicátých let)

Vypracoval: Jakub Rychtar, III. ročník politologie – mezinárodní vztahy

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Fidler

Českoslovenští komunisté se od svého vzniku považovali za součást mezinárodního, Moskvou řízeného komunistického hnutí. Jako politická strana se samozřejmě účastnili voleb, dosahovali vcelku dobrých výsledků, přesto se za součást československé politické scény nepovažovali a vůči československému státu i vůči jeho politickým stranám se vymezovali negativně. Na přelomu dvacátých a třicátých let se svojí činností dostávali stále více do rozporu s československými zákony a v první polovině třicátých let museli jejich čelní představitelé odejít do moskevského exilu, aby se vyhnuli trestnímu stíhání za svoji protistátní činnost.

V polovině třicátých let však dochází u československých komunistů k radikálnímu zvratu ve vztahu k československému státu a jeho politické scéně. Komunisté sami sebe představují jako rozhodné zastánce obrany republiky před vnějším nebezpečím, přičemž později, za své vlády, si tento postoj monopolizovali.

Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o jeden z nejvýznamnějších zvrátů v programu politické strany na našem území, domnívám se, že jde také o velmi zajímavé politologické téma. Faktem však zůstává, že tato problematika není za poslední desetiletí příliš podrobně zpracovávána a práce vydané před rokem 1990 je možné využívat jen s nejvyšší mírou obezřetnosti. Přesto však lze získat dostatek informací, s nimiž lze provést rozbor daného programového zvratu.

Ze samotné podstaty komunistického hnutí v meziválečném období vyplývá, že onen zvrát měl svou inspiraci v zahraničí, konkrétně na úrovni řízení mezinárodního komunistického hnutí v Moskvě. Nelze však nechat bez povšimnutí vcelku standardní skutečnost, že českoslovenští komunisté měli po celá dvacátá léta problémy s rigidním dodržováním programové disciplíny a určité odchylky od stanoveného programu můžeme nalézt i v tomto programovém zvratu. Proto tvrzení, že českoslovenští komunisté pouze následovali změny v politice Kominterny, není zcela přesné.

Ve své práci bych se právě chtěl zaměřit jednak na politologický rozbor celé programové změny, jednak na ony drobné (ale významné) odchylky od oficiálního programu mezinárodního komunistického hnutí. Metodologicky by se tedy mělo jednak jak o analýzu, tak o komparaci. V rámci heuristiky je výhodou, že všechny primární dokumenty byly před rokem 1990 publikovány, takže při práci tohoto druhu není nutný archivní výzkum. Zde půjde spíše o interpretaci dostatečně publikované materie, a to podle standardních zásad našeho oboru.

Úvod

(seznámení s problematikou, heuristika, metodologie)

Kapitola první

Komunistická strana Československa v politickém systému

(extremistická strana a politický systém, extremistická strana a zahraniční centrála, programový vývoj, kolize s politickým systémem)

Kapitola druhá

Zahraniční prvky programové změny

(mezinárodní situace ve třicátých letech, programová proměna zahraniční centrály, vojenské konflikty a militarizace, expanzivní potenciál v Evropě)

Kapitola třetí

Domácí prvky programové změny

(nacionalizace společnosti, ekonomické problémy, postavení v politickém systému, propaganda)

Závěr

(komparace zahraničních a domácích vlivů na zásadní programovou změnu)

PRAMENY A LITERATURA

- Balík, Stanislav - Kubát, Michal: Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Praha, Dokořán 2004.
- Bareš, Gustav: Proti Mnichovu. Praha, OPL 1958.
- Beneš, Edvard: Mnichovské dny. 2. vyd. Praha, Naše vojsko 2004.
- Besancon, Alan - Novák, Miroslav: Komunismus a fašismus. Praha
- Bieliková Jarmila: Dějiny KSČ v datech, Praha, Svoboda 1984.
- Cabada, Ladislav: Český stranický systém. Praha, Portál 2000.
- Cabada, Ladislav: Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích. Praha 2000.
- Cabada, Ladislav - Vodička, Karel: Politický systém České republiky – Historie a současnost. Praha, Portál 2003.
- Dimitrov, Georgi: Za sjednocení milionů proti fašismu, Praha, Medvěd 1935.
- Drtina, Prokop: Československo, můj osud. Praha, Melantrich 1991.
- Hobsbawm, Eric: Age of extremes, The short 20th century 1914 – 1991. London, Abacus 1995.
- Kaplan Karel: Pět kapitol o únoru. Brno, Doplněk 1997.
- Kárník, Zdeněk - Kopeček, Michal: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu I – IV. Praha, Dokořán 2003, 2004, 2005.
- Komunistická internacionála. Praha, Svoboda 1984.
- Klimek, Antonín - Kubů, Eduard: Československá zahraniční politika 1918 – 1938 – Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha, I.S.E. 1995.
- Kosatík, Pavel - Kaplan, Karel: Gottwaldovi muži. Praha, Paseka 2004.
- Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha, Argo 2005.
- Kubát, Michal: Postkomunismus a demokracie. Praha, Dokořán 2004.
- Nechvátal, Martin: 15. 5. 1921 Založení KSČ – Ve službách Kominterny. Praha, Havran 2002.
- Pečenka, Marek - Luňák, Petr a kol.: Encyklopedie moderní historie. Praha, Libri 1999.
- Ransdorf, Miroslav: Čechem volbou. Říčany, Orego 1997.
- Reiman, Michal: O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí. Praha, Karolinum 2000.

- Rupnik, Jacques: Dějiny komunistické strany Československa – Od počátků do převzetí moci. Praha, Academia 2002.
- Říchová Blanka: Přehled moderních politologických teorií. Praha, Portál 2000.
- Sobolev, Andrej: Komunistická internacionála. Praha, Svoboda 1974.
- Vetiška, Rudolf: Komunistická internacionála a čs. dělnické hnutí. Praha, OPL 1959.
- Zeman, Zbyněk: Vzestup a pád komunistické Evropy. Praha, Mladá fronta 1998.

OSTATNÍ ZDROJE

www.ksm.cz (*Komunistický svaz mladých*)

www.mvdr.cz/policie/udv (*Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu*)

www.revo-cz.webpark.cz (*Skupina revoluční mládeže*)

www.smk.webpark.cz (*Stránky Mladých komunistů*)

www.sop-lrki.webpark.cz (*Socialistická organizace pracujících*)

www.totalita.cz